

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Lenka Žižková

**Vid a způsob slovesného děje v češtině a
v ukrajinštině**

**Verbal Aspect and Manner of Verbal Action in
Czech and Ukrainian Language**

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Věra Lendělová, CSc.

Velký dík patří vedoucí diplomové práce, PhDr. Věře Lendělové, CSc., za vstřícnost a podnětné připomínky.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 20. 8. 2012

Lenka Žižková

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou slovesného vidu a způsobu slovesného děje v češtině a v ukrajinštině. Jejím záměrem je popsat prefixy, které se využívají jednak jako prostředky odvozování deverbativních sloves a jednak jako prostředky tvoření vidových dvojic. Práce je rozdělena do kapitol: Úvod, Aspektuální bádání, Slovesný vid, Způsob slovesného děje (aktionsart), Konkurence slovotvorné a tvarotvorné funkce slovesných předpon v češtině a v ukrajinštině, Závěr.

V počtu předpon, kterými se odvozují slovesa z různých tříd způsobu slovesného děje a zároveň tvoří vidové páry, se čeština a ukrajinština liší. V češtině je šestnáct takových předpon, v ukrajinštině pouze sedm. Provedená analýza ukázala, že v možnostech uplatnění konkrétních prefixů naopak vykazují oba srovnávané jazyky nápadné shody. Mnoho sloves náležejících do různých tříd způsobu slovesného děje se v západoslovanském i ve východoslovanském jazyce odvozuje naprosto totožnými slovotvornými prostředky. Shoda je i v preferenci totožných prefixů využívaných při čisté perfektivizaci (především česká předpona z- a ukrajinská з-/с-).

Klíčová slova

slovesný vid

způsob slovesného děje (aktionsart)

prefix

Abstract

The dissertation deals with the question of verbal aspect and manner of verbal action in Czech and Ukrainian language. The aim is to describe prefixes, which are used as means of verbal derivation and formation of aspectual pairs. The present study is divided into chapters: Introduction, Resear of verbal aspekt and Aktionsart, Verbal aspect, Manner of verbal action (Aktionsart), Competition between prefixes in the meaning of aspectual pairs formation and derivation of verbs in Czech and Ukrainian langure, Summary.

There are differences in the number of verbal prefixes, which have beside derivational function also grammatical function. Czech language has sixteen of these verbal prefixes, in Ukrainian there are only seven verbal prefixes, which are used in both of these processes. This is conspicuous difference, but the results of the analysis showed, that the possibilities of applying specific prefixes are in both compared languages remarkably consistent. Many verbs of various categories of verbal action manner are derived in West and East Slavic language by the same prefixes. Consensus is also in preference of identical prefixes, which are the most commonly used during pure perfectivization (especially Czech z- and Ukrainian 3-/c-).

Keywords

verbal aspect

manner of verbal action (Aktionsart)

prefix

Obsah

Úvod.....	9
1. Aspektologické bádání.....	10
2. Slovesný vid.....	13
2.1 Vid a čas.....	14
2.2 Determinovanost a indeterminovanost.....	16
2.3 Vivové dvojice.....	17
3. Způsob slovesného děje (aktionsart).....	22
3.1 Suffixace.....	22
3.2 Prefixace.....	24
3.3 Charakter děje.....	26
4. Konkurence slovotvorné a tvarotvorné funkce slovesných předpon v češtině a v ukrajinštině.....	28
4.1 Slovesná prefixace v ukrajinštině.....	30
4.1.1 Prefix в- (ві-)/y-(уві-)... ..	30
4.1.2 Prefix з- (із-, зі-, зо-)/с- (іс-)... ..	33
4.1.3 Prefix за-.....	34
4.1.4 Prefix на-.....	36
4.1.5 Prefix по-.....	37
4.1.6 Prefix при-.....	38
4.1.7 Prefix про-.....	40
4.2 Slovesná prefixace v češtině.....	41
4.2.1 Prefix do-.....	41
4.2.2 Prefix na-.....	43
4.2.3 Prefix o-.....	44
4.2.4 Prefix ob-/obe-.....	45
4.2.5 Prefix po-.....	46
4.2.6 Prefix pro-.....	47
4.2.7 Prefix pře-.....	49
4.2.8. Prefix při-.....	50
4.2.9 Prefix roz-/roze.....	51
4.2.10 Prefix s-/se-.....	52
4.2.11 Prefix u-.....	53

4.2.12 Prefix v-/ve-.....	53
4.2.13 Prefix vy-.....	55
4.2.14 Prefix vz-/vze-.....	57
4.2.15 Prefix z-/ze-.....	57
4.2.16 Prefix za-.....	58
4.3. Česko-ukrajinské srovnání.....	59
Závěr.....	64
Seznam literatury.....	66

Seznam použitých zkratk

apod.	a podobně
č.	číslo
dok. v.	dokonavý vid
et al.	et alii
nedok. v.	nedokonavý vid
roč.	ročník
s.	strana
sv.	svazek
tzv.	takzvaný

ÚVOD

Zeptáte-li se cizince, který se učí češtinu nebo jiný slovanský jazyk, jaká gramatická kategorie či jev mu činí při jeho osvojování největší potíže, ve většině případů dostanete odpověď, že je to slovesný vid. Obdobný významový rozdíl, který my postihujeme dvojicí tvarů lišících se vidovou polaritou, samozřejmě mohou vyjadřovat i neslovanské jazyky, a to různými morfologickými, lexikálními i syntaktickými prostředky (například protiklad prostých a průběhových časů v angličtině). Specificky slovanský gramatikalizovaný protiklad imperfektiva a perfektiva je ale opravdu jedinečný. A není to pouze aspekt, co činí ze slovanského verba naprosto fascinující slovní druh. Je to také způsob slovesného děje (aktionsart), který výrazně dokresluje jeho celkový obraz a funkční možnosti. Právě problematika vztahu mezi slovesným videm a způsoby slovesného děje je velmi zajímavým a doposud ne plně popsaným tématem.

Ještě zajímavějším se toto téma stává při komparaci různých slovanských jazyků. Já se ve své práci zaměřím na konkurenci předpon při odvozování sloves jednotlivých tříd způsobu slovesného děje a při tvoření vidových dvojic v češtině a v ukrajinštině. Pro dokládání příkladů užití jednotlivých sloves v konkrétním kontextu jsem v případě češtiny využívala databázi Českého národního korpusu (zejména SYN 2010). Pro ukrajinštinu zatím bohužel korpus není k dispozici. Kontextové užití ukrajinských sloves jsem nejčastěji sledovala na ukrajinských zpravodajských serverech, cituji ale i jiné zdroje. Pro přehlednost a grafické odlišení využívám pro citace dokladů výskytu verb odlišný typ písma, a to Arial.

1. ASPEKTOLOGICKÉ BĀDÁNÍ¹

V průběhu dvacátého století došlo v české jazykovědě k významnému vývoji poznatků v oblasti aspektologie. Zejména v období od 40. do 60. let výrazně přispěli k objasnění této verbální kategorie svými studii I. Poldauf, A. Dostál, I. Němec a F. Kopečný. Už v roce 1943 Ivan Poldauf publikoval první ze svých studií na toto téma, *Mechanismus slovesných vidů v nové češtině*,² po které následovalo později mnoho dalších. Mezi nejdůležitější z nich patří studie *Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině*,³ ve které autor jasně popsal podstatu prostě vidových a subsumpčních předpon a zformuloval kritéria kladená na čisté vidové dvojice. V tomto plodném dvacetiletí vyšly v rozmezí čtyř let i dvě naše nejvýznamnější diachronně zaměřené práce, v roce 1954 Dostálova *Studie o vidovém systému v staroslověně*⁴ a v roce 1958 Němcova *Geneze slovanského systému vidového*,⁵ zaměřená na vznik a nejstarší vývoj kategorie slovesného vidu ve slovanských jazycích.

Bezmála dvacet let od vydání prvního Poldaufova aspektologicky zaměřeného příspěvku vychází Kopečného monografie *Slovesný vid v češtině*,⁶ která přihlíží i k faktu, že stejnými formálními prostředky, jaké se využívají při tvorbě vidových dvojic, se také odvozují verba různých sémantických tříd. Kopečný se podrobně věnuje násobeným slovesům, která označuje jako „příznakově neaktuální“, dále okamžitým slovesům a distributivům. Právě práce Igora Němce, Antonína Dostála,

---

¹ Za aspektologické bádání nepovažuji pouze studium kategorie slovesného vidu, neboť i mimovidové slovesné významy jsou nedílnou součástí celistvého obrazu slovanského verba. V souvislosti se sémantikou a funkčním užitím slovesa proto považuji za výstižné používat pojem aspektuálnost tak, jak ho používá Miroslav Komárek. (viz Komárek 1984: s. 265) Aspektuálnost je širší pojem, který v sobě zahrnuje jak slovesný vid, tak i způsoby slovesného děje.

² POLDAUF, Ivan. Mechanismus slovesných vidů v nové češtině. In: *Český časopis filologický: společný orgán Jednoty českých filologů a Klubu moderních filologů*. 1943, roč. 1, s. 1–9.

³ POLDAUF, Ivan. Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1954, roč. 15, č. 1, s. 49–65.

⁴ DOSTÁL, Antonín. *Studie o vidovém systému v staroslověně*. Praha: SPN, 1954.

⁵ NĚMEC, Igor. *Geneze slovanského systému vidového*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958.

⁶ KOPEČNÝ, František. *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962. Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd. roč. 72, sešit 2.

Ivana Poldaufa a Františka Kopečného, a také jejich vzájemné polemiky,⁷ určily postoj ke kategorii aspektu nejen v naší jazykovědě a stanovily základní pojmy i termíny potřebné pro její postžení.

Také problematice způsobů slovesného děje se v průběhu 20. století, kdy se teprve postupně přestávala směřovat tato kategorie sémantické povahy s videm a stávala se samostatným pojmem, věnovalo několik jazykovědců. Vladimír Šmilauer již v roce 1946 přispěl do Druhých hovorů o českém jazyce svou studií *Slovesný vid a způsob slovesného děje*.⁸ Do poloviny minulého století se datuje i vznik dodnes nejen ruskými lingvisty citované práce Jurije Sergejeviče Maslova *Vid i leksičeskoje značenije glagola v sovremennom ruskom literaturnom jazyke*⁹ (1948). Důležitým počinem bylo vymezení jednotlivých sémantických tříd sloves, které provedl ve svém příspěvku z roku 1960 *Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje* A. V. Isačenko.¹⁰ Problematiky způsobu slovesného děje se dotýkají i Zdena Skoumalová ve své práci *O komplexní analýze verbální prefixace*,¹¹ Vladimír Šmilauer v *Novočeském tvoření slov*¹² a Dušan Šlosar ve *Slovotvorném vývoji českého slovesa*.¹³ V ukrajinské jazykovědě ve druhé polovině dvacátého století slovesné bádání významně obohatily práce V. M. Rusanivs'kého, zejména *Struktura ukrajins'koho dijeslova*.¹⁴

---

⁷ V roce 1956 se v časopise *Slovo a slovesnost* rozvinula diskuse na téma prostě vidové předpony v češtině mezi I. Poldaufem a F. Kopečným. Oba jazykovědci ve své velmi podnětné polemice o slovesném vidu na stránkách *Slova a slovesnosti* pokračovali po vydání Kopečného *Slovesného vidu v češtině*, zejména v letech 1964-1966.

⁸ ŠMILAUER, Vladimír. Slovesný vid a způsob slovesného děje. In: *Hovory o českém jazyce*. Praha: Prometheus, 1940, s. 65–79.

⁹ MASLOV, J. V. Vid i leksičeskoje značenije glagola v sovremennom ruskom literaturnom jazyke. In: MASLOV, J. V. *Očerki po aspektologii*. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta, 1984. s. 48–65.

¹⁰ ISAČENKO, A. V. Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1960, roč. 21, č. 1, s. 9–16.

¹¹ SKOUMALOVÁ, Zdena. O komplexní analýze verbální prefixace. In: *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III*. Praha: Academia, 1968, s. 153–231.

¹² ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeské tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.

¹³ ŠLOSAR, Dušan. *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981.

¹⁴ RUSANIVS'KYJ, V. M. *Struktura ukrajins'koho dijeslova*. Kyjiv: Naukova dumka, 1971.

Ve srovnání se zkoumáním vidového systému byla této kategorii ale přece jen věnována výrazně menší pozornost. Dodnes není uspokojivě vyřešena ani otázka stanovení všech zásadních pojmů a termínů nezbytných pro její popis, které by byly užívány jednoznačně a především jednotně. V poslední době o vztahu mezi slovesným videm a způsoby slovesného děje psal Miroslav Komárek.¹⁵ Z ukrajinských lingvistů se aspektologické problematice věnují K. H. Horodens'ka,¹⁶ S. O. Sokolova¹⁷ a otázkou provázanosti verbální gramatické kategorie vidu a slovotvorby sloves se zabývají i I. R. Vychovanec' nebo A. P. Zahnitko.

Přesto se domnívám, že téma propojenosti obou kategorií nebylo dosud úplně vyčerpáno. Mnoho otázek zůstává prozatím otevřených a v hledání odpovědí na ně může zajímavá zjištění přinést zejména komparativní přístup. Já budu ve své práci sledovat konkurenci slovotvorné a gramatické funkce slovesných předpon v češtině a v ukrajinštině.

---

¹⁵ KOMÁREK, M. Ke vztahu mezi videm a tzv. způsoby slovesného děje. In: *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 135–139.

¹⁶ HORODENS'KA, K. H. Vydovi protystavlennja v systemi sučasnych dijesliv. In: *Slovo. Styl'. Norma: zb. nauk. prac'*. Kyjev: 2002, s. 118-121.

¹⁷ SOKOLOVA, S. O. *Prefiksals'nyj slovotvir dijesliv u sučasnij ukrajins'kij movi*. Kyjiv: Naukova dumka, 2003.

2. SLOVESNÝ VID

Sloveso je slovní druh s jedinečným tvarotvorným systémem zahrnujícím šest gramatických kategorií (osoba, číslo, způsob, čas, slovesný rod a vid).¹⁸ Samotný počet slovesných tvarů, které je možné vytvořit od jedné lexikální jednotky, je fascinující. Ne všechny mohou ale vyjádřit každý z mluvnických významů. Na základě této skutečnosti hovoříme o protikladu tvarů určitých a neurčitých, které nikdy nemohou vyjádřit osobu. Vid vyjadřují jak všechny tvary finitní, tak infinitní. I. R. Vychovanec³ píše: „...вид є найбільш внутрішньою, захованою в лексичному значенні дієслова категорією.“ (Vychovanec³, Horodens³ka 2004: s. 224)

Encyklopedický slovník češtiny definuje gramatickou kategorii slovesného vidu takto: „V obecné jazykovědě označuje mezinárodní termín aspekt více či méně silně gramatikalizovanou kategorii slovesa, která vyjadřuje netemporální časovou dimenzi děje/stavu vyjádřeného slovesným lexémem.“ (Encyklopedický slovník češtiny: 2002: s. 527–528) Dnešní chápání morfologických kategorií významně ovlivnil Roman Jakobson, který přišel s myšlenkou aplikovat na morfologický systém pravidlo typické pro fonologii a gramatické kategorie interpretoval jako opozice bezpříznakového a příznakového členu. Tradičně se uznává, že vlastní vidový protiklad, charakteristický pro slovanské jazyky, je protiklad sloves dokonavých (perfektiv) a nedokonavých (imperfektiv), přičemž dokonavost je v této dvojici členem příznakovým. Dokonavá slovesa označují „uzavřeně“, „celistvě“ pojatý slovesný obsah, kdežto nedokonavá slovesa, jakožto bezpříznakový člen dvojice, o uzavřenosti slovesného obsahu nic nevyovídají.¹⁹

Někteří slavisté ale od takového tradičního pojetí kategorie aspektu ustoupili a zdůrazňují její provázanost se slovníkem, zejména v případě perfektivizace. Patří mezi ně i I. R. Vychovanec³, který píše: „...категорію виду пропонуємо кваліфікувати як дієслівну морфологічну категорію мішаного, словозмінно-словотвірного, типу. Її словозмінна сутність виявляється в імперфективних

---

¹⁸ Některí ukrajinští lingvisté zařazují mezi verbální gramatické kategorie také přechodnost.

¹⁹ Jiří Černý (viz Černý 1970) vid u slovanského slovesa interpretuje odlišně, chápe ho jako symetrickou kategorii, která vznikla přebudováním asymetrické kategorie aspektu. Perfekta i imperfekta jsou dle jeho názoru dnes funkčně příznaková.

видових протиставленнях, а словотвірна – переважно в перфективних видових протиставленнях.“ (Vychovanec’, Horodens’ka 2004: s. 224)

Se zvláštní koncepcí přišel Kopečný, který ve své monografii hovoří o tzv. „třetím vidu“, o neaktuální násobenosti. Tvrdí, že v češtině existují podle vidu tři řady slovesných tvarů: 1) základní, prostě nedokonavé tvary (bezpříznakové i co do dokonavosti i co do násobenosti): *píše, dělá, platí, hází, nese, nosí*; 2) dokonavé tvary k nim: *napiše, udělá, zaplatí, hodí*, ale i slovesa typu *nadělá se, unese to, dovede to*, která Kopečný označuje jako neaktuální perfektivita; 3) nedokonavé tvary příznakově násobené a zároveň příznakově neaktuální: *psává, dělává, platívá, házívá, chodívá, nosívá, nasedává se*. (viz Kopečný 1962: s. 19) Kromě základního vidového protikladu dokonavost – nedokonavost rozlišuje Kopečný u imperfektiv druhý vidový protiklad, neaktuální násobenost – prostá nedokonavost. Příznakový člen druhé dvojice se vyznačuje jedním rysem slovníkovým, totiž násobeností, a jedním rysem gramatickým, totiž neaktuálností. Podle této koncepce se odlišují slovesným videm jednak dvojice *dělat – udělat, psát – napsat, vydělat – vydělávat*, jednak i dvojice *dělat – dělávat, psát – psávat, vydělat – vydělávat*. (viz tamtéž: s. 5)

Kopečný se svým stanoviskem ale zůstal osamocen, jeho pojetí vidu jako tříčlenné kategorie nebylo dalšími jazykovědci přijato. Bezpochyby také proto, že ho nelze rozhodně vztáhnout na všechny ostatní slovanské jazyky.

2.1 Vid a čas

Vid je úzce spjat s gramatickou kategorií času. Specifický vztah mezi nimi se projevuje především tím, že dokonavý vid se vylučuje s aktuálním přítomným, aktuální přítomnost mohou vyjadřovat jen imperfektiva. V aktivu tedy perfektivita tvoří pouze neúplný systém časových významů (préteritum: *udělal, зробив*; prézens: 0; futurum: *udělá, зробить*). V pasivu tvoří paradigma času úplné, ale prézens neoznačuje děj probíhající v okamžiku promluvy (préteritum: *byl udělán, був зроблений*; prézens: *je udělán, зроблений*; futurum: *bude udělán, буде зроблений*). Kromě toho, že se děj teprve uskuteční, může přítomný tvar dokonavých verb vyjadřovat také děje časově nezařazené (například: *Kdykoli si na to vzpomenu...*) nebo prézens historický (minulost transponovanou do přítomnosti). Kopečný připomíná, že také iterativa typu

dělat nemohou vyjádřit děj odvíjející se v okamžiku promluvy, přestože jsou nedokonavá, a právě tuto jejich neschopnost nazývá „neaktuálností“.

Gramatická kategorie vidu se kříží s časovým významem při poměru mezi dvěma (nebo i více) ději. Z dokonavosti nebo nedokonavosti vyplývá obsahový vztah blízký relativnímu času. (viz Panevová, Benešová, Sgall 1971: s. 49) *Encyklopedický slovník češtiny* uvádí, že „...současnost dvou dějů lze dedukovat z nedok. v. v první větě (*Petr psal článek a pil/vypil pivo.*), časovou posloupnost naopak z dok. v. v první větě (*Petr napsal článek a pil/vypil pivo.*).“ (Encyklopedický slovník češtiny 2002: s. 528)

Imperfektiva vytvářejí úplné paradigma časových významů, tvoří se od nich futurální gramatické tvary a tvary přítomného času vyjadřují aktuální přezens. Mezi češtinou a ukrajinštinou je v možnostech tvoření tvarů budoucího času zásadní rozdíl. Kromě determinovaných sloves pohybu, která tvoří futurum synteticky, tvoříme v češtině futurum pouze analyticky. Ukrajinština má speciální příponu budoucího času -*m-*, která se spolu s variantou tematických sufixů a osobní koncovkou připojuje k infinitivu (*робуми-м-у, робуми-м-е-и, робуми-м-е, робуми-м-е-мо, робуми-м-е-ме, робуми-м-ым*) a tvoří se tak jejím prostřednictvím jednoduchá forma budoucího času. Složená forma má v případě ukrajinštiny stejnou podobu jako v češtině, futurální tvar pomocného slovesa *být* (*буми*) + infinitiv plnovýznamového slovesa (*bude pracovat, буде робуми*).

Schopnost tvořit opisné futurum je spolu s možností stát v pozici po fázových slovesech důležitým formálním kritériem nedokonavých sloves. Sémantické pomůcky pro určení vidu v podobě otázek (například možnost ptát se na imperfektiva: „Co děláš právě teď?“, „Jak dlouho?“) nebo použití adverbí (možnost spojení perfektiv s příslovci typu „najednou“, „náhle“) jsou velmi nespolehlivé. Kromě schopnosti tvořit opisné futurum a možnosti pojít se s fázovými slovesy se oba členy vidového páru od sebe liší ještě jednou důležitou gramatickou vlastností. Od imperfektiv se tvoří přítomný přechodník a také od něj utvořené příslušné adjektivum, kdežto od perfektiv se tvoří přechodník minulý a náležité adjektivum.

2.2 Determinovanost a indeterminovanost

K nedokonavým slovesům patří specifická skupina párů sloves podléhajících protikladu determinovanosti a indeterminovanosti: *běžet – běhat, бігти – бігати; hnát – honit, гнати – гонити; jet – jezdit, їхати – їхати; jít – chodit, йти – ходити; letět – létat (літати), летіти – літати; nést – nosit, нести – носити; táhnout – tahat, тягти (тягнути) – тягати; vést – vodit, вести – водити; vézt – vozit, везти – возити*.²⁰ Determinovaný člen na rozdíl od indeterminovaného vyjadřuje významový rys zaměřenosti děje k určitému cíli. Indeterminovaná slovesa mohou vyjádřit obvyklé, opakující se děje, na rozdíl od sloves násobených (iterativ) mohou ale vyjadřovat aktuální přítomnost.

Determinovaná slovesa pohybu tvoří v češtině synteticky zvláštní formu budoucího času, a to prostřednictvím gramatického prefixu *po-/pů-*, (*poběží, požene, pojedje, půjde, poletí, ponese* apod.). Tento způsob tvoření futura se potom uplatňuje analogicky i u některých dalších nedokonavých sloves s významem určitého pohybu, která nepodléhají protikladu determinovanosti a indeterminovanosti (například *pokvete, poroste*, expresiva s významem pohybu *posviští si, pofičí si* apod.). Infinitivy *poběžet, ponést, poletět* apod. neexistují, takže nejde o samostatná slovesa, ale skutečně o gramatické tvary budoucího času od verb *běžet, nést, letět*.

V ukrajinštině je situace jiná než v češtině. Zde se od determinovaných sloves prostřednictvím předpony *no-* odvozují dokonavá verba *нобігти, понести, полетіти* apod., která se pravidelně časují. *Він побіжить, понесе, полетить* jsou formálně přítomné slovesné tvary, zatímco české *poběží, ponese, poletí* jsou tvary futura. Protože jde o tvary dokonavých sloves, nevyjadřují aktuální přítomnost, ale nesou význam děje, který se teprve uskuteční. V ukrajinštině tedy existuje čtveřice zahrnující dvě imperfektiva, determinované a indeterminované, a od každého z nich prefixací utvořené perfektivum (např. *бігти – побігти, бігати – побігати; нести – понести, носити – поносити*).

---

²⁰ Igor Němec v protikladu determinovanost – indeterminovanost spatřuje východisko pro vznik a vývoj gramatické kategorie slovesného vidu ve slovanských jazycích. (viz Němec, I. „Kategorie determinovanosti a indeterminovanosti jako základ slovanské kategorie vidu.“ In *Slavia* 25, 1956, s. 496–534).

2.3 Vidové dvojice

Vidová korelace se realizuje dvojicí tvarů jednoho a téhož lexému, jehož lexikální význam se změnou vidu nemění. Kromě sloves, která mají dokonavou i nedokonavou formu, existují i slovesa, která jsou z hlediska vidu nepárová. Mají buď jen nedokonavou formu = imperfektiva tantum (např. *sedět, spát, jít, moci, smět, muset, pokřikovat; годувати, командувати, твердити, базікати, лихоманити, мріяти, покрикувати*), nebo jen formu dokonavou = perfektiva tantum (např. *zakřičet, vydržet, nadchnout, zalyžovat si; розбуятися, наплакатися, відшуміти, закувати*). Podle *Mluvnice češtiny (2)* je předpokladem převedení děje vyjádřeného nedokonavým slovesem do kategorie sloves dokonavých mutační charakter tohoto děje. Na vidovém protikladu se tedy spíše podílejí jen mutační slovesa. (viz *Mluvnice češtiny (2)* 1986: s. 181)

Podstatou gramatické kategorie slovesného vidu je tedy existence binární opozice tvarů jednoho lexému. Možnost slovesa vytvářet vidové dvojice má ale svá omezení. Podle A. P. Zahnitka je tato limitace určena samotnou sémantikou konkrétního lexému: „Можливість/неможливість дієслова вступати у видову опозицію залежить від його семантики (пор. у чомусь подібне явище в системі родової диференціації, у межах якої на шляху до витворення фемінативів стоять причини семантичного, соціального, морфологічного, психологічного плану: отоларинголог, дендролог, лексикограф та ін.).“ (Zahnitko 2011: s. 203)

Druhý člen vidové dvojice se může tvořit dvěma morfologickými postupy. Jedním z nich je suffixace, která je typická pro tvoření imperfektiv. Imperfektivizačními sufixy v češtině jsou: *-ova-* (*připravít > připravovat, dodržet > dodržovat*), *-a-* (*domluvit > domlouvat, otevřít > otvírat*), *-e/-ě-* (*otočit > otáčet, vyrobít > vyrábět*), *-va-* s dloužením předcházející samohlásky (*dát > dávat, dodělat > dodělavat, pohřbít > pohřbívat*) (k prefigovaným perfektivům vzoru *tisknout se* připojuje rozšířená varianta *-áva-*: *vyzvednout > vyzvedávat*).

Mezi ukrajinské imperfektivizační sufixy patří *-a-* (*одягтися > одягатися, лишити > лишати*), *-ва-* (*почути > почувати, умити > умивати*), *-ува-* (*зменшити > зменшувати, записати > записувати*), *-овува-* (*організувати > організовувати, ізолювати > ізолювувати*). Přípona *-овува-* se uplatňuje u specifické skupiny sloves, „...суфікс -овува- використовується як засіб творення форми недоконаного виду від окремих двовидових дієслів на -ува-...“ (Hryščenko

1993: s. 307) Jednoznačně nejrozšířenější imperfektivizační příponou je v současné ukrajinštině *-yba-*. Některé uvedené příklady ukazují, že může být sufixace poměrně často doprovázena alternací kořenového morfému.

Vyvstává otázka, zda můžeme sufixaci považovat také za prostředek perfektivizace. Pomocí přípony *-nou-* odvozujeme deverbativní slovesa, která jsou dokonavá (*bodat > bodnout, sprchovat se > sprchnout se, riskovat > risknout*). Spolu se změnou vidové polaroty ale v tomto případě dochází také k modifikaci významu, takto vzniklá okamžitá slovesa označují jednorázový děj.

Kopečný tvrdí, že jde v těchto případech o zřetelnou perfektivizaci, a ve své monografii píše: „Třebaže je tento zdokonavovací proces provázen jistým afektivním přízvukem (tak jako i ruský poměr *mobilizovat – mobiliznuť*), nemůžeme jej pokládat za negramatický, za lexikální, tvořící jen slovesa okamžitá. Je ovšem pravda, že i tuto čistě lexikální funkci ani ne tak okamžitosti, jednodobosti jako spíše vyznačení malé míry tento sufix má.“ (Kopečný 1962: s. 99) Pokud ale budeme vycházet z definice vidového protikladu jako dvojice tvarů jednoho lexému lišící se pouze videm a nikoli významem, nemůžeme tento případ považovat za čistou perfektivizaci. Náзор, že se jedná o změnu způsobu slovesného děje, dnes jednoznačně převládá. Za vidové protějšky takto odvozená slovesa nepokládají ani autoři *Mluvnice češtiny (2)* (viz *Mluvnice češtiny (2)* 1986: s. 187) ani autor příslušného hesla (Vid) v *Encyklopedickém slovníku češtiny*. (viz *Encyklopedický slovník češtiny* 2002: s. 529)

Ne zcela jednoznačně interpretuje momentální slovesa *Příruční mluvnice češtiny*, která je označuje za „zvláštní skupinu perfektiv“. Autoři v oddílu věnovaném morfologii (Z. Rusínová, M. Nekula) přímo neuvádějí, zda považují sufixaci příponou *-nou-* za prostředek tvoření vidových protikladů, nebo nikoli. V jejich definici se objevuje slovní spojení „jejich nedokonavá podoba“, které by mohlo svědčit pro interpretaci, že se jedná o vidotvorný postup. „Jejich zvláštnost tkví v tom, že děj nemůže trvat. Průběh děje, který vyjadřují, je tak krátký, že se začátek a konec odehrají v témže okamžiku, jejich nedokonavá podoba tedy nemůže vyjadřovat nedokončení děje, ale jen jeho násobky: *bodal, sekal, vykřikoval*.“ (Příruční mluvnice češtiny 1996: s. 319)

Taková definice ale neodpovídá zdaleka všem párům sloves, jejichž dokonavý člen je tvořen sufixem *-nou-*. Například slovesa *riskovat, sprchovat se, ocítat se*, k nimž existují protějšky *risknout, sprchnout se, ocitnout se*, nevyjadřují žádné násobky krátkých dějů. A samotné vymezování vztahu mezi členy vidové korelace na

základě významu okamžitosti trvání děje a násobků tohoto děje neodpovídá charakteru gramatické kategorie vidu. Takto definovaný vztah mezi dvěma formami má spíše sémantickou povahu, a odpovídá tak lexikálněsémantické kategorii způsobu slovesného děje. Tím se tedy vylučuje možnost, že by autoři příslušného oddílu mluvnické chápali příponu *-nou-* jako prostředek tvoření vidových dvojic. V kapitole věnované slovo tvorbě (autor: D. Šlosar) se v souvislosti s momentálními slovesy výslovně píše: „Nejde tu tedy o tvoření vidových protikladů.“ (Příruční mluvnické češtiny 1996: s. 188)

Českému sufixu *-nou-* odpovídá ukrajinský sufix *-ну-* (*кричати – крикнути, стукати – стукнути, ханати – ханнути*). Také v ukrajinštině je pro něj příznačný jistý sémantický příznak, kterým lexikální význam slovesa obohacuje. O. D. Ponomariv ve své gramatice píše, že jde o příponu „...зі значенням одноразовості, раптовості...“ (Ponomariv 2001: s. 172) Nicméně v *Ukrajinsko-českém slovníku* jsou páry sloves jako *кричати – крикнути, стукати – стукнути, ханати – ханнути* apod., ve kterých se střídají sufixy *-a-* a *-ну-*, tradičně chápány jako členy vidových dvojic. (viz Kurimský, Savický, Šišková 1994–1996: s. 472, 1171, 1281)

Druhým morfologickým prostředkem tvoření vidových dvojic je prefixace, která je typická pro tvoření perfektiv jak v češtině, tak v ukrajinštině. V češtině patří mezi prostředky čisté perfektivizace prefixy *do-*, *na-*, *o-*, *ob-*, *po-*, *pro-*, *pře-*, *při-*, *roz-*, *s-*, *u-*, *v-*, *vy-*, *vz-*, *z-*, *za-*. V ukrajinštině má tuto gramatickou funkci méně předpon. „Для творення дієслів доконаного виду від співвідносних основ недоконаного виду найчастіше використовуються префікси *в-* (*y-*), *з-* (*c-*), *за-*, *на-*, *по-*, *про-*.“ (Ponomariv 2001: s. 172) Na rozdíl od O. D. Ponomariva I. R. Vychovanec' mezi prefixy, kterými se tvoří dokonavé členy vidového páru, řadí i *при-* (*готувати – приготувати обід*). (viz Vychovanec', Horodens'ka 2004: s. 228) Nejfrekventovanější a nejméně sémanticky zatížené jsou předpony *з-/c-* a *но-*.

Otázka předpon jako vidotvorných prostředků je ale komplikovaná, neboť kromě toho, že mění vid, obvykle modifikují i význam slovesa. Například A. V. Isačenko ji z tohoto důvodu jako prostředek tvoření čistě vidových forem odmítá. (viz Isačenko 1960: s. 12) Svou koncepcí navazuje především na názory J. S. Maslova. Později se k řadě jazykovědců tohoto názorového proudu připojila i Zdena Skoumalová. (viz Skoumalová 1968: s. 155) Miroslav Komárek,

nejvýznamnější současný český aspektolog, sice striktně nezavrhne gramatickou funkci předpon (stále ji označuje za „spornou otázku“), ale spíše se kloní k názoru, „že vlastním mluvnickým prostředkem tvoření vidových dvojic je sufixální im(de)perfektivizace.“ (Komárek 2006: s. 203)

I. R. Vychovanec' předponám vidotvornou funkci připisuje, ale i on zdůrazňuje, že hranice mezi slovtvorným a gramatickým významem je velmi tenká, protože v současné ukrajinštině neexistuje žádný prefix, který by plnil výhradně vidotvornou funkci. „Цю функцію виконують тільки ті з них, які в поєднанні з відповідними типами граничних дієслів нейтралізували свої словотвірні значення.“ (Vychovanec', Horodens'ka 2004: s. 229) K mnoha imperfektivům ale dokonavý člen vidové dvojice není možné prefixací vytvořit.

Do problematiky předpon s perfektivizační funkcí zásadním způsobem zasáhl Poldauf (viz Poldauf 1943; 1954; 1956), když je rozdělil do dvou skupin. Zjistil, že kromě prostě vidových prefixů, kterých je poměrně málo, existují subsumpční (řadicí) prefixy. V případě prostě vidové předpony dnes již není jasné, proč byla zvolena právě tato, ze synchronního hlediska je nemotivovaná (jako příklad uvádí *promluvit*).

Subsumpční prefixy vyjadřují to, co už je obsaženo ve významu základového slovesa, něco z tohoto významu vytýkají (jako příklad uvádí *provrtat* – *pro-* vyjadřuje pronikání a *vrtat* je svým významem speciálním druhem pronikání, *zadusit*, *oddělit*). „Toto vytýkání ztrácí sémantický charakter, jen jeho vyjádření, předpona, splňuje v poměru k vlastnímu slovesu gramatický úkol: odlišuje dokonavý tvar.“ (Poldauf 1954: s. 50)

Prostě vidové předpony jsou poměrně nečastým a neproduktivním jevem. Oproti tomu subsumpční prefixy jsou jevem produktivním a tvoří jádro vidotvorné prefixace. Vedle prostě vidových a subsumpčních existují také lexikální předpony, které mění slovní význam. Jejich spojením se slovtvorným základem se tak vytvářejí nová slovesa a změna vidu je při derivaci jen průvodním jevem. Svou koncepcí Poldauf významně ovlivnil celou moderní teorii slovesného vidu.

Když na straně 4 uvádím, že vidové protějšky se tvoří dvěma morfologickými postupy, sufixací a prefixací, není to zcela přesné. Existuje ještě jeden vidotvorný postup, deprefixace. Odpojením předpony vzniká například „nadpárové“ imperfektivum *šetřit* z perfektiva *vyšetřit*, vedle sebe potom stojí dvě nedokonavá slovesa se shodným významem, *vyšetřovat*, vzniklé sufixací, a *šetřit*, vzniklé

odsunutím prefixu. Deprefixace je jako prostředek imperfektivizace jevem zcela okrajovým, týká se pouze malého počtu sloves.

Kromě vidových protějšků tvořených sufixací nebo prefixací existují i supletivní dvojice, jejichž každý ze dvou členů má jiný slovní základ: například *vzít – brát, взяти – брати*. Ukrajiniština má ve srovnání s češtinou navíc ještě jeden, dnes již neproduktivní, způsob tvoření vidových dvojic. Je jím změna přízvuku. Pohyblivý slovní přízvuk umožňuje východoslovanským jazykům využít tohoto suprasegmentálního prostředku nejen k rozlišení lexikálního významu (*м'юка × мука́*), ale také k rozlišení členů vidových dvojic (*ві́носити – винóсити, розпíзати – розпíзати*).

Rozdíl mezi oběma tvary vidového páru nemusí být v některých případech formálně signalizován, potom hovoříme o tzv. obouvidových slovesech. Biaspektualita se týká mnoha slov cizího původu (*absolvovat, akceptovat, izolovat, instruovat, legalizovat, regenerovat; акцентувати, ізолювати, інструктувати, легалізувати, регенерувати* apod.) a nemnoha slov domácích (české *jmenovat, zvěstovat, obětovat, věnovat*; ukrajinské *вєліти, женити, мовити, розслідувати*). Tvarová homonymie není v jazyce jev zcela ojedinělý, setkáváme se s ní i u jiných gramatických kategorií (například pádová homonymie). Je projevem ekonomie jazyka, homonymní tvary jsou zpravidla jednoznačně určeny kontextem, ve kterém jsou užity. Přesto se zejména v případě obouvidových sloves cizího původu v češtině i v ukrajiništině jasně projevuje tendence zařadit tato verba do systému gramatické kategorie vidu vytvořením pefigovaného perfektiva, u kterého je dokonavost formálně signalizována (*realizovat – zrealizovat; реалізувати – зреалізувати*).

3. ZPŮSOB SLOVESNÉHO DĚJE (AKTIONSART)

Způsob slovesného děje je lexikálněsémantická kategorie založená na obecných významových rysech některých sloves, které umožňují zařazovat tato verba do sémantických skupin. Jednotlivé kategorie aktionsartu vyjadřují různé druhy dějového průběhu, modifikaci významu výchozího slovesa, ke které dochází při derivaci. Způsob slovesného děje je v tomto pojetí derivační kategorií, a týká se tedy pouze deverbativ.²¹ Z faktu, že postupem, který se uplatňuje při vzniku jednotlivých forem, je derivace, vyplývá, že jeho konkrétními formálními prostředky jsou sufixy a prefixy. Poměrně často se při odvozování užívá i morfémů *se, si* (*napracovat se, poležet si*), *ся* (*замрятися, доходитися*).

3.1 Suffixace

Jednou z forem způsobu slovesného děje je násobenost (frekventativnost, opakovanost). Frekventativa²² (*dělat, mivat, mluvívat* apod.) jsou deverbativa, u kterých se význam motivujícího slovesa spojuje se sémantickým rysem uzuální opakovanosti. Tato jejich sémantika se vylučuje s aktuální přítomností, kterou násobená slovesa, přestože jsou nedokonavá, nemohou vyjádřit. Jejich přítomná forma nemůže postihnout děj probíhající v okamžiku promluvy, má pouze význam neaktuální přítomnosti.

Jak jsem uvedla na straně 2 a 3, František Kopečný zařazuje příznakově násobená a zároveň příznakově neaktuální slovesa typu *dělat* do vidového systému jako jeho třetí člen. Ve své monografii píše: „Vid je právě proto gramatickou kategorií, že se kříží s kategorií času.“ (Kopečný 1962: s. 11) S gramatickou kategorií času

---

²¹ Ne ve všech případech se považuje aktionsart za derivační kategorii. Existují koncepce, které do jednotlivých sémantických skupin zařazují všechna slovesa, včetně nedeverbativ.

²² V *Encyklopedickém slovníku češtiny* se s termíny iterativum/frekventativum pracuje jako se synonymy (viz *Encyklopedický slovník češtiny* 2002: s. 569). Já dávám přednost rozlišování těchto dvou termínů (iterativa = opětovací slovesa, frekventativa = opakovací slovesa) tak, jak to uvádí například Šmilauer (viz Šmilauer 1971: s. 160–163).

souvisí také protiklad aktuálnosti a neaktuálnosti, který v rámci imperfektiv Kopečný hodnotí jako protiklad gramatikalizovaný. Proti tomuto pojetí se ve své recenzi na *Slovesný vid v češtině* postavil Poldauf,²³ který odmítl neaktuálnost pojímat jako gramatický rys, neboť přirozeně vyplývá z významu uzuální opakovanosti u sloves typu dělávat.

Frekventativa jsou deverbativa utvořená pomocí sufixů *-a-*, *-va-*. Před sufixem *-va-* se vždy dluží předcházející samohláska ($a > \acute{a}$; $i, e, \acute{e} > \acute{i}$). Přípona *-a-* je dnes již neproduktivní, nová slovesa se jejím využitím už netvoří a ta již existující (*jídat, čítat, slýchat, vídat*) k sobě mají obvykle dotvořené synonymum se sufixem *-áva-* (*jidávat, čítávat, slýchávat, vídávat*), který je pro danou kategorii zřetelně signifikantní. Verba odvozená prostřednictvím přípony *-va-* jsou v češtině velmi produktivním slovotvorným typem (*psávat, spěchávat, kupovávat, prosívat, nosívat, končívát* apod.). Ve dvojici determinovaného a indeterminovaného slovesa se frekventativum tvoří od indeterminovaného členu, který sám o sobě implikuje význam opakujícího se nebo rozčleněného pohybu.

Encyklopedický slovník češtiny zvláště vyděluje sémantickou skupinu deminutivně-iterativní (viz *Encyklopedický slovník češtiny 2002*: s. 569). Slovesa, která do ní patří, spojují dva sémantické rysy, opakovanost a oslabení významu, a také se tvoří dvěma odvozovacími morfémy, prefixem i sufixem (*pokašlávat, pospávat*). Typická je předpona *po-* a přípona *-va-* nebo *-ova-*.

V ukrajinštině se přípona *-ea-* jako frekventativní (iterativní) derivační sufix neuplatňuje tak jako v češtině. Jistou podobnost ale vykazují právě slovesa náležející do výše zmíněné deminutivně-iterativní skupiny (*nonucyvaty, nochutyvaty*). I ve východoslovanském jazyce se na jejich celkové sémantice projevuje jak přítomnost verbálního prefixu *no-*, tak také verbálního sufixu *-yva-*.

Dalším způsobem slovesného děje tvořeným sufixací je kategorie semelfaktiv/okamžitých sloves, jejich odvozovacím morfémem je přípona *-nou-*, *-ny-*. Suffixace, která je typická pro odvozování imperfektiv, se zde uplatňuje při derivaci dokonavých sloves. Jak česká přípona *-nou-*, tak ukrajinská *-ny-* jsou tedy jediné prefixy, kterými se mohou tvořit perfektiva. Okamžitá slovesa pojmenovávají

---

²³ POLDAUF, I. „Souhrnný pohled na vid v nové češtině.“ In *Slovo a slovesnost* 25, 1964, s. 46–56.

jednorázový, velmi krátký děj (*bafnout, bodnout, fouknout, padnout, plácnout; штовхнути, ханнути, стукнути, крикнути*).

3.2 Prefixace

Do další skupiny způsobu slovesného děje patří distributiva, která vyjadřují několikanásobný průběh děje v časové posloupnosti. Distributiva jsou dokonavá a tvoří se prefixací, velmi často obsahují i prefix zdvojený. Příznačnými předponami této kategorie jsou pro češtinu *po-* (*roumývat, poroznášet*) a *z-* (*zotvírat, zpřevracet*), pro ukrajinštinu je to také *no-* (*новиносити, помолотити*) a *пере-* (*перестріляти, перерубати*). Společně s prefixem *пере-* se na derivaci může podílet také morfém *ся* (*перестрілятися, перерубатися*). Tato deverbativa nesou význam násobného průběhu děje, který je realizován více než jedním subjektem.

Několik sémantických skupin se vymezuje na základě „fázovosti“ děje. Ingresiva jsou slovesa označující počátek děje, se kterým je přirozeně spojen i krátký časový rozsah. V češtině se často odvozují předponami *za-*, *pro-*, *vz-*, v ukrajinštině *no-*, *з-*, *за-*. V některých případech se uplatňuje i spoluformant *se, ся* (*zareagovat, zadívat se, zamilovat se, zamyslet se, propuknout, vzplanout; поповзти, зненавидіти, закохатися, задуматися, замріятися*). Obvykle se zvlášť vymezuje evolutivní skupina, která má s předchozími slovesy základní význam společný. Na rozdíl od ingresiv však evolutiva označují pozvolný počátek děje, jeho počáteční fázi. Tvoří se pomocí předpon *roz-*, *роз-* (*rozbolet, rozezvučet, rozplakat se, rozzářit; розридатися, розсвітити, розрухати, розшиаленіти*).

Dovedení děje do konce bez představy kvality výsledku pojmenovávají egresiva, která se tvoří připojením prefixů *od-*, *від-* (*odpracovat, odtancovat, odučit, odsloužit; відпрацювати, відтанцювати, відучити, відслужити*), jeho konečnou fázi vyjadřují finitiva/kompletiva, a to prostřednictvím předpon *do-*, *до-* (*dočíst, dohrát, dokončit, dozpívat; дочитати, дограти, докінчити, доспівати*).

Proces trvající po určitou dobu (po celý vymezený časový úsek) označují perdurativa, která se odvozují v obou námi zkoumaných jazycích prefixy *pro-*, *про-*. (*proplakat, prospat, protesknit; проплакати, проспати, пронудитися*). Doba trvání děje se vyjadřuje jak v češtině, tak v ukrajinštině akuzativním objektem (například

proplakat celou noc; проплакати всю ніч). Delimitativa jsou slovesa vystihující svou sémantikou krátké trvání (*poležet, posnídat; полежати, поспідати*). V češtině spojením takového prefigovaného slovesa s formantem *si* lexém získává sémantický rys „podle libosti“, „dosyta“ (*poležet si*), takže se význam krátkého časového úseku mění ve význam trvání děje až k uspokojení subjektu, a z delimitativa se tak stává saturativum (viz níže).

Průběh celého děje až do jeho ukončení vyjadřují terminativa/konfektiva, která se mohou tvořit různými předponami, obvyklé jsou české předpony *pro-*, *pře-* a ukrajinské *від-*, *пере-* (*propracovat, přeložit; відпрацювати, перекласти*). Exhaustivy se pojmenovává trvání děje až do konce a je pro ně příznačné, že často nesou významový odstín „likvidace dějem“. V češtině je jejich typickým derivačním prostředkem předpona *u-* (*ubřečet se, uhnat, ukamenovat, upít se, ubít, uprosit*). V ukrajinštině se předpona *y-* v této funkci uplatňuje méně než v češtině (*убити, убити*).

Saturativa jsou slovesa, která označují trvání děje až k uspokojení subjektu (*vyspat se, vydovádět se, poležet si, zalyžovat si; нагулятися, виспатися, почитати*). Uspokojení z děje se vyjadřuje různými předponami a je obvyklé, že se spolu s nimi při derivaci uplatňuje i spoluformant *si, se, ся*. Svým významem i formou mají k saturativní skupině blízko extenziva. Tvoří se prefixem *na-*, *на-* a formantem *se, ся* stejně jako některá saturativa. Vyjadřují velkou míru děje, obsahují významový rys „hodně“, „často“ nebo „dlouho“, součástí jejich významu není ale na rozdíl od saturativ kladné kvalitativní hodnocení (*naběhat se, namluvit se, napracovat se, надякуватися, напрацюватися, начитатися*). Velmi podobnou sémantiku mají i intenziva, která také vyjadřují velkou míru děje, při jejich tvoření se ale neuplatňuje formant *se* a sloveso je obvykle doplněno výrazem vyjadřujícím kvantitu, výsledek děje (*nadělat hodně chyb, navařit mnoho jídel; наробити багато помилок, наготовити багато страв*). U saturativ je kvantifikace děje vzhledem k neuvedení jeho výsledku subjektivnější, důležitější je u nich rys hodnocení kvalitativního. Další významově blízkou kategorií jsou kumulativa, „...která označují uchopení blíže neurčené kvantity objektu.“ (Encyklopedický slovník češtiny 2002: s. 568) V češtině i v ukrajinštině je pro ně charakteristické, že se mohou pojít s akuzativem i s genitivem, typická je pro ně vazba s akuzativem označujícím množství (*nabrat brambory/brambor, nabrat pytel brambor; налити каву/кави, налити чашку кави*), a také se odvozují v obou jazycích prefixy *na-*, *на-*.

Nadměrnou intenzitu nebo trvání děje vyjadřují prefixy *pře-*, *nepe-* excesiva (*přechválit*, *přesolit*, *přesušit*; *перехвалити*, *пересолити*, *пересушити*). Další formou způsobu slovesného děje jsou atenuativa, která vyjadřují malou míru nebo částečné naplnění děje, v češtině nejčastěji prostřednictvím předpon *na-*, *po-*, *za-*, *při-* (*naříznout*, *zaklepat*, *připálit*), v ukrajinštině předponami *над-*, *під-*, *по-*, *при-* (*надпиляти*, *постукати*, *пригоріти*).

Prefixem *při-*, *при-* se odvozují komitativa. Jde o sémanticky poměrně úzce specifikovanou skupinu sloves, která vyjadřují doprovodný děj (*přikusovat*, *přizvukovat* – „doprovázet někoho hudebním nástrojem“; *пригравати*, *присвистувати*).

3.3 Charakter děje

Encyklopedický slovník češtiny uvádí ještě několik dalších forem způsobu slovesného děje. Jsou to například rezultativa, která jsou v jiných koncepcích tradičně chápána jako dokonavý člen vidové dvojice (například *napsat*, *uvařit*, *zaplatit*; *написати*, *зварити*, *заплатити*). Dále jsou to momentální slovesa, která vyjadřují momentální dále nespecifikovaný děj (*dát*, *hodit*, *koupit*, *najít*; *дати*, *кинути*, *купити*, *знайти*), verba, která označují několikanásobný průběh bodového děje (*klepat*, *kopat*; *стукати*, *копати*), stativa/stavová slovesa (*milovat*, *sedět*, *toužit*; *кохати*, *сидіти*, *тужити*), dekurziva vyjadřující kontinuálně probíhající děj (*myslet*, *psát*, *zpívat*; *мислити*, *писати*, *співати*) a mutativa, která vyjadřují získávání nějaké vlastnosti (*blednout*, *bohatnout*, *červenat*; *бліднути*, *багатіти*, *червоніти*). Ve všech těchto případech se však nejedná o deverbativa, takže jmenované skupiny sloves nevyhovují definici způsobu slovesného děje jako derivační kategorie. Momentální slovesa, verba vyjadřující několikanásobný průběh bodového děje, stativa, dekurziva a mutativa mohou být formami způsobu slovesného děje jen v koncepcích, které do jednotlivých sémantických skupin zařazují jakákoli slovesa, i nedeverbativa.

V přístupu, který ve své práci uplatňuji, by se jako nadřazený pojem těchto sémantických tříd sdružujících i slovesa, u nichž nemusí být významový rys formálně vyjádřen, mohl spíše využít Isačenkův termín „charakter děje“. V naší jazykovědné terminologii se však příliš neujal. Isačenko ve svém článku píše: „Pro označení

takových nejobecnějších významových rysů sloves, jako je průběhovitost děje, navrhuje termín „obecný charakter děje“ nebo jednoduše charakter děje. Nepokládáme charakter děje za zvláštní (třeba i „liminální“) kategorii. Zdůrazňujeme však, že rezultativnost (u-vařit) anebo semelfaktivnost (píchnout) stojí na jiné sémantické rovině než „průběhovitost“ (vařit, psát, dělat) anebo „stavovitost“ (mlčet).“ (Isačenko 1960: s.15)

4. KONKURENCE SLOVOTVORNÉ A TVAROTVORNÉ FUNKCE SLOVESNÝCH PŘEDPON V ČEŠTINĚ A V UKRAJINŠTINĚ

Pojmy slovesný vid a způsob slovesného děje byly ještě v 19. století zaměňovány, odlišovat se začaly až na počátku 20. století. Propojení obou kategorií je velmi komplikované a jejich míšení je způsobeno především tím, že vid jako gramatická kategorie vznikl gramatikalizací protikladu určitého významového odstínu slovesa, který může být blízký významovému rysu příznačnému pro určitou sémantickou třídu aktionsartu. Druhý důvod jejich směšování je formální. K tvoření vidových dvojic i forem způsobu slovesného děje se využívá stejných formálních prostředků, prefixů a sufixů. Na změně mimovidových slovesných významů se mohou navíc podílet i morfémy *se* nebo *si* v případě češtiny a *ся* v případě ukrajinštiny, které nemají vidotvornou funkci.

Jak sémantická, tak i formální blízkost spolupůsobí, že hranice mezi gramatickou kategorií na jedné straně a lexikálněsémantickou na straně druhé není ostrá a jasná. Obě dvě jsou v komunikaci velmi důležité a můžeme říci, že mimovidové slovesné významy jsou nedílnou součástí celistvého obrazu slovanského verba. Komárek hovoří o vhodnosti užívání pojmu aspektuálnost, který v sobě zahrnuje jak slovesný vid, tak způsoby slovesného děje: „Považujeme proto za velmi potřebný širší pojem aspektuálnosti, se kterým se dnes často pracuje (srov. Bondarko, 1983; Dezsö, 1983; Ivančev, 1971; aj.), jako funkčně-sémantického pole, které má (kromě dalších prostředků různých jazykových rovin) jako hlavní složku vid a způsoby slovesného děje (tj. explicitně vyznačené třídy sémantické klasifikace dějů).“ (Komárek 1984: s. 265)

Isačenko ve svém článku z roku 1960 píše, že důležitým formálním znakem aktionsartu je jednovidovost. (viz Isačenko 1960: s. 13) Komárek ale ukázal, že přestože slovesa z mnoha tříd této kategorie jsou opravdu jednovidová, tato teze platí jen omezeně, a ve svém příspěvku z roku 2001 uvedl, že vlastně sám její autor musel při práci s konkrétním jazykovým materiálem takto přísně formulované kritérium způsobu slovesného děje nakonec přehodnotit. (viz Komárek 2002: s. 136) Z kumulativ *nakapat*, *накапати*, která jsou v obou námi zkoumaných jazycích

dokonavá, můžeme vytvořit nedokonavé tvary *nakarávat, накапувати*, z excesiv *пресолит, неперсолити* vidové protějšky *пресоловат, неперсолуювати* z perdurativ *prospat, проспати* protějšky *prospávat, проспівати* apod. Sloves, která patří k nějaké formě způsobu slovesného děje a zároveň se od nich tvoří druhý člen vidové dvojice, je mnoho.

Komplikovanost prolínání gramatické kategorie a kategorie lexikálněsémantické povahy má své důsledky i v rozdělení jazykovědců zabývajících se morfologií slovesa na dva tábory. Snaha jednoznačněji od sebe tyto dvě oblasti oddělit a odlišit dovedla některé lingvisty až k radikálnímu stanovisku všeobecně odmítajícímu prefixaci jako vidotvorný postup. Jediným možným vidotvorným postupem je pro ně imperfektivizace. K tomuto názorovému proudu se řadí například J. S. Maslov, A. V. Isačenko, Z. Skoumalová a spíše se k němu přiklání i M. Komárek.²⁴ Na druhé straně stojí vědci, kteří naopak možnost uplatnění předpon jako prostředků tvoření dokonavých členů vidových dvojic obhajují. Mezi ně patřili a patří například I. Poldauf, F. Kopečný, D. Šlosar, A. P. Hryščenko, I. R. Vychovanec' nebo A. P. Zahnitko. I já se domnívám, že prefixaci nelze jednoduše odmítnout jako vidotvorný postup jenom proto, že předpony častěji mění význam slova a jejich typickou funkcí je odvozování nových lexikálních jednotek. Tento svůj předpoklad ověřím sémantickou analýzou.

Uplatňování prefixů jako prostředků tvoření vidových párů je složitý problém. Na rozdíl od verbálních sufixů, které ve většině případů lexikální význam slovesného základu nemění, předpony svou sémantikou zpravidla tento základní význam nějakým způsobem modifikují. Pojetí gramatické kategorie vidu jako dvojice tvarů jednoho a téhož lexému takovou situaci ale vylučuje.

Komplikovanost otázky gramatické funkce předpon vychází především z toho, že nemáme žádnou předponu, kterou bychom mohli považovat všeobecně za prostě vidovou. Každý prefix mající vidotvornou funkci může vždy plnit také funkci slovo-tvorného prostředku a odvozovat slovesa náležející k určité kategorii způsobu slovesného děje. V případě dvojic *psát – napsat, писати – написати* jde o tvoření

---

²⁴ Miroslav Komárek není ve svém stanovisku tak radikální jako ostatní jmenovaní lingvisté, gramatickou funkci předpon stále označuje za „spornou otázku“. Vlastní mluvnický prostředek tvoření vidových dvojic je ale podle něj sufixální im(de)perfektivizace. (viz Komárek 2006: s. 203)

dokonavého členu prefixací, ale v případě dvojic *kapat – nakapat*, *kanamu – nakanamu* se stejnou předponou odvozuje nová lexikální jednotka, konkrétně kumulativum. Abychom mohli rozhodnout o tom, zda je afix prostředkem tvoření vidové dvojice, nebo odvozování slovesa některé kategorie aktionsartu, musíme tedy každý jednotlivý případ jeho užití posuzovat zvlášť, podle konkrétní situace a kontextu. Mnohdy takové zkoumání, jakou funkci u daného slovesa afix plní, vyžaduje podrobnou sémantickou analýzu.

Kromě toho, že oba členy vidové dvojice musí mít totožný lexikální význam, stanovil Ivan Poldauf ještě jedno rozhodující kritérium uznání gramatické funkce verbálního prefixu, kterým se i já ve své práci řídím. Ke skutečnému vidovému páru se netvoří sekundární imperfektivum, nebo pokud se tvoří, musí mít naprosto synonymní význam s imperfektivem primárním. (viz Poldauf 1954: s. 52)

Těsný vztah mezi kategorií slovesného vidu a způsoby slovesného děje a nejasnost hranice mezi nimi budeme sledovat v následující analýze funkčních možností českých předpon *do-*, *na-*, *o-*, *ob-*, *po-*, *pro-* *pře-*, *při-*, *roz-*, *s-*, *u-*, *v-*, *vy-*, *vz-*, *z-*, *za-* a ukrajinských předpon *в-/y-*, *з-/c-*, *за-*, *на-*, *но-*, *ну-*, *по-*. Všechny tyto prefixy se využívají při odvozování sloves různých sémantických skupin. Ve své diplomové práci chci popsat základní funkce každého z nich (pochopitelně nemám ambici provést podrobnou a vyčerpávající sémantickou analýzu 23 předpon, protože takový úkol neodpovídá rozsahu diplomové práce) a učinit závěr o tom, zda se může uplatnit také jako prostředek tvoření čistých vidových dvojic, neboť v odpovědi na tuto otázku se názory lingvistů rozcházejí.

4.1 Slovesná prefixace v ukrajinštině

4.1.1 Prefix **в-** (**бі-**)/**у-** (**убі-**)

Předponou *в-/y-*²⁵ se v ukrajinštině nejčastěji odvozují slovesa s významem směřování dovnitř nějakého prostoru nebo jednoho předmětu do druhého (*вбізму*,

---

²⁵ Na rozdíl od češtiny, kde jsou *u-* a *v-* dvě různé předpony, jde v ukrajinštině pouze o fonetické varianty jednoho a téhož prefixu.

внести, впуснути, врости). Verba s tímto typickým sémantickým příznakem se mnohdy používají i v přeneseném významu: „Аня стримано зітхнула... Слова старої матері вросли в її свідомість швидко і чітко (Іван Рябокляч, Жайворонки, 1957, 171).“ (*Slovník ukrajins'koji movy: v 11 tomach*. [online]. ©2012, [cit. 2012-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/vrostaty>>) Stejně jako v češtině se i v ukrajinštině afíxem *в-/у-* odvozují i abstraktní slovesa se sémantikou proniknutí do něčeho (*вдуматися*).

Existují i deverbativa, u kterých prefix *в-/у-* směrový význam nespécifikuje ve smyslu dovnitř, ale dodává sémantiku prostého zaměření určitým směrem (*вдивитися*). Slovesa s předponou *в-/у-* dále mohou nést význam přijímání něčeho do sebe (*всмоктати, впитися*), udržení v určitém stavu (*усидити, улежати*) nebo dosažení nějakého cíle, výsledku (*уварити, уберегти*).

Někteří ukrajinští lingvisté připisují předponě *в-/у-* také gramatickou funkci. Já se domnívám, že se jí může tvořit dokonavý člen vidové dvojice. Jako příklad perfektivizace uvádím *втонити, украсти*. Prefigované tvary se od nedokonavých žádným významovým rysem neliší, vyjadřují pouze celistvě pojatý děj. Ke slovesu *втонити* ani ke slovesu *украсти* se netvoří žádné sekundární imperfektivum a to je kromě nezbytnosti naprosto totožného lexikálního významu obou členů vidového páru podle Ivana Poldaufa druhé relevantní kritérium pro uznání vidových dvojic. (viz Poldauf 1954: s. 52) V případě, že se sekundární imperfektivum tvoří, musí mít zcela stejný význam jako primární imperfektivum. Pokud je tato podmínka splněna, jde podle Poldaufa i v takovém případě o vidotvornou funkci verbálního prefixu, přestože vzniká triáda tvarů: imperfektivum – prefigované perfektivum – sekundární imperfektivum. (viz tamtéž)

Domnívám se, že gramatickou funkci předpona *в-/у-* plní i ve dvojici *нормувати – унормувати*. Sloveso cizího původu *нормувати* je obouvidové a akademický slovník ukrajinštiny jeho význam definuje: „Визначати, установлювати, запроваджувати норму в чому-небудь.“ (*Slovník ukrajins'koji movy: v 11 tomach* [online]. ©2012, [cit. 2012-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/normuvaty>>) K obouvidovému *нормувати* se tvoří dokonavé *унормувати*, které se podle mého názoru sémanticky nijak neliší. Dále se ale tvoří ještě sekundární imperfektivum *унормовувати*. Slovník u dvojice *унормувати – унормовувати* nabízí stejnou definici významu jako u slovesa *нормувати*: „Визначати, запроваджувати норму в чому-не- будь.“ (*Slovník ukrajins'koji movy*:

v 11 tomach [online]. ©2012, [cit. 2012-06-18]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/unormovuvaty>>) Takové shodné vystižení významu ukazuje, že by náš předpoklad, že předpona *є-/y-* zde plní gramatickou funkci, měl být správný. Synonymitu primárního a sekundárního imperfektiva ověříme ještě tak, že v konkrétním případě užití druhotný nedokonavý tvar nahradíme tvarem prvotním, nepředponovým:

„Так, на думку судді КС Віктора Шишкіна, конституціедавець уповноважив Верховну Раду унормовувати в законах ті питання своєї внутрішньої організації та діяльності, які безпосередньо не визначені Основним Законом.“

(*Zakon i Biznes* [online]. ©2012, [cit. 2012-07-31]. Dostupné z WWW: <http://zib.com.ua/ua/10747-konflikt_mizh_golovoyu_vr_volodimirom_litvinom_ta_parlaments.html>)

= Так, на думку судді КС Віктора Шишкіна, конституціедавець уповноважив Верховну Раду нормувати в законах ті питання своєї внутрішньої організації та діяльності, які безпосередньо не визначені Основним Законом.

„Сумна доля спіткала закон про Кабінет Міністрів. Як і політична реформа він став не просто законодавчим актом, який має регулювати, визначати, унормовувати владні стосунки, але вчергове зіграв роль джокера у політичній колоді.“

(*Ukrains'ka pravda* [online]. ©2009, [cit. 2012-07-14]. Dostupné z WWW: <http://ukr1.pravda.com.ua/articles/2009/01/13/3669968/view_print/>)

= Сумна доля спіткала закон про Кабінет Міністрів. Як і політична реформа він став не просто законодавчим актом, який має регулювати, визначати, нормувати владні стосунки, але вчергове зіграв роль джокера у політичній колоді.

Domnívám se, že záměnou tvaru *нормувати* za *унормовувати* k žádnému posunu lexikálního významu nedošlo, a že je tak splněno Poldaufovo kritérium pro uznání gramatické funkce verbálního prefixu. Předponou *є-/y-* se v případě *нормувати* – *унормувати* netvoří nová lexikální jednotka, ale je jí využito ke zřetelnému formálnímu odlišení dokonavého tvaru. Obouvidové sloveso cizího původu je tak začleněno do systému specificky slovanské gramatické kategorie vidu. Sufixací

vytvořené sekundární imperfektivum lze chápat jako další krok v začleňování přejatého slova do domácího jazykového systému.

4.1.2 Prefix 3- (із-, зі-, зо-)/с- (іс-)

Slovesa odvozená předponou 3-/с-²⁶ můžeme rozdělit do několika kategorií. Typickou funkcí je vyjádření určitého směrového zaměření, především pohybu k jednomu místu, dohromady (*зв'язати, зшити, здружити, зсипати*). Stejně jako prefix s- v češtině může 3-/с- v ukrajinštině přidávat slovesu význam pohybu shora dolů (*зійти, збігти, зісковзнути*), ve východoslovanském jazyce se ale navíc uplatňuje zároveň při odvozování sloves s naprosto opačným směrovým významem, tedy zdola nahoru (*зійти – про сонце*).

Další sémantické třídy tvoří slovesa vyjadřující oddělení s povrchu (*змести, здохнути, зшкрябнути*), distributiva (*скупити, злітати, сходити*) a také verba, kterým prefix 3-/с- dodává význam dovedení děje do konce (*звірпиту*). S. O. Sokolova vyčleňuje jednu množinu sloves odvozených předponou 3-/с-, která je typická právě pro ukrajinštinu: „Специфічним для української мови є значення дієслів з префіксом з- “(не) мати змога порівнятися у виконанні дії з кимось”: (не) збалакати, зговорити, зійти.“ (Sokolova 2003: s. 214)

Předpona 3-/с- je jednou z nejčastěji využívaných při tvoření vidových dvojic (*струхлявіти, збудувати, знищити*). Lexikální význam uvedených perfektiv se nijak neliší od významu primárních imperfektiv *трухлявіти, будувати, нищити*. Ke *струхлявіти* a *збудувати* se nadto netvoří sekundární imperfektivum, takže není důvod nepovažovat tyto tvary za členy vidového páru. Od slovesa *знищити* se tvoří sekundární imperfektivum *знищувати*, proto jeho význam porovnáám s primárním *нищити* tak, že ho jím nahradím:

„У зверненні до президента і парламенту депутати висунули вимогу «не знищувати державність».“

---

²⁶ Na rozdíl od češtiny, kde jsou z- a s- dva různé prefixy, jde v ukrajinštině pouze o fonetické varianty jedné a téže předpony.

(*Molodyj Bukovynec'* [online]. ©2012, [cit. 2012-07-22]. Dostupné z WWW: <http://molbuk.ua/chernovtsy_news/48658-bukovinsk-opozicyn-deputati-vimagayut-vd-prezidenta-ne-znischuvati-derzhavnst.html>)

= У зверненні до президента і парламенту депутати висунули вимогу «не нищити державність».

„Однак обмежена та боязлива влада, що не могла витримати, а точніше – контролювати людей, здатних мислити, мала звичку їх безжально знищувати.“

(*Den'* [online]. ©2012, [cit. 2012-08-03]. Dostupné z WWW: <<http://www.day.kiev.ua/232558>>)

= Однак обмежена та боязлива влада, що не могла витримати, а точніше – контролювати людей, здатних мислити, мала звичку їх безжально нищити.

Možnost takové záměny dokazuje, že ve tvaru *знищити* plní předpona gramatickou funkci, že se jedná o čistou perfektivizaci.

Prefix *з-* začleňuje do vidového systému i slovesa cizího původu (*зреалізувати, зімпровізувати*). K obouvidovým, homonymním tvarům *реалізувати, імпровізувати* se prefixací tvoří perfektiva, u nichž je dokonavost formálně jednoznačně vyjádřena. Sekundární imperfektivum se od prefigovaných tvarů ani v jednom z těchto případů netvoří.

4.1.3 Prefix за-

Spektrum sémantických odstínů, které dodává slovesům předpona *за-*, je široké. Jedním z nich je význam počáteční fáze děje (*запалити, закохатися, зачеркати, засумувати*), krátkého uskutečnění nebo malé intenzity děje (*забігти, заскочити, засміятися*). Zajímavé je, že stejně jako v češtině může být i v ukrajinštině význam kratšího trvání zároveň doplněn odstínem soustředěného provádění činnosti (*замислитися*), v tomto případě se ale na odvozování spolupodílí i morfém *ся* (v češtině *se*). Jinou sémantickou třídou tvoří deverbativa vyjadřující splnění cíle (*заколисати, захистити*) nebo získání něčeho jako následek děje (*заслужити, завоювати, заробити*).

Předpona *za-* je předložkového původu a mnoha slovesům dodává základní sémantiku této prepozice, tedy směřování za něco, případně mimo dohled (*залізти, залетіти, закинути*). Další směrový význam je umístění do něčeho (*забити* – například *цвях, зарити*) nebo také dosažení cíle spojením dvou částí (*застебнути, зашити*).

Vedle toho, že může *za-* vyjadřovat malou intenzitu (viz výše), může zároveň postihovat i míru zcela opačnou, například slovesa *закурити, заразити, залити* obohacuje o význam velké intenzity specifikovaný jako úplné zaplnění nějakého prostoru. Svou sémantikou stojí blízko i skupina verb vyjadřujících pokrytí povrchu nebo umístění pod povrch (*засипати, занудрити, забілити*). Význam velké míry děje a navíc s negativním účinkem mají slovesa *захвалити, захарчувати, загодувати* apod. V češtině se ve stejné funkci uplatňuje předpona *пре-* (*пřechvátit, překrmit, přescpat*).

Výčet sémantický tříd sloves odvozených prefixem *za-* je velký. To ale neznamená, že se neuplatňuje také v gramatické funkci. Například slovesům *заплатити, зареєструвати, зарезервувати, зашифрувати* žádný významový rys nepřidává, rozdíl mezi členy dvojic *платити* – *заплатити*, *реєструвати* – *зареєструвати*, *резервувати* – *зарезервувати*, *шифрувати* – *зашифрувати* spočívá pouze v pojetí děje jednou jako neuzavřeného a podruhé jako uzavřeného. K prvním třem dvojicím se netvoří sekundární imperfektivum, uvedené páry tedy můžeme považovat za dva tvary jednoho lexému lišící se pouze vidovou polaritou. Z poslední dvojice vzniká sekundární imperfektivizací triáda *шифрувати* – *зашифрувати* – *зашифровувати*. Na první pohled se zdá, že se nedokonavé *зашифровувати* od *шифрувати* lexikálním významem nijak neliší. Tuto domněnku opět ověříme na konkrétním příkladu, ve kterém zkusíme sekundární imperfektivum nahradit primárním.

„Crypt4Free – дозволяє зашифровувати будь-які файли на будь-якому носії, використовуючи один з двох наявних у програмі алгоритмів – Blowfish (448 бітний ключ) і DESX (128 бітний ключ).“

(*Zoloti storinky* [online]. ©2009-2011, [cit. 2012-07-27]. Dostupné z WWW: <<http://zolotistorinki.org.ua/soft/security/2137-crypt4free.html>>)

= Crypt4Free – дозволяє шифрувати будь-які файли на будь-якому носії, використовуючи один з двох наявних у програмі алгоритмів – Blowfish (448 бітний ключ) і DESX (128 бітний ключ).

„Лікарі погоджуються, що зашифровувати діагноз потрібно, зрештою про хворобу повинні знати пацієнт і лікар.“

(*Molodyj Bukovynec'* [online]. ©2006, [cit. 2012-07-27]. Dostupné z WWW: <<http://molbuk.ua/2006/11/28/dagnoz-u-lkarnjanikh-zashifrujut-z.html>>)

= Лікарі погоджуються, що шифрувати діагноз потрібно, зрештою про хворобу повинні знати пацієнт і лікар.

Domnívám se, že *зашифровувати* se od *шифрувати* žádným sémantickým rysem neliší a že předpona *за-* ve tvaru *зашифрувати* plní gramatickou funkci – je prostředkem čisté perfektivizace.

4.1.4 Prefix *на-*

Základním významem předpony *на-* (který je shodný se sémantikou předložky *на*) je směřování děje na povrch (*намазати, наклеїти, нацукрувати, натирати*). Jindy lze sémantický odstín, který deverbativu přidává, charakterizovat pouze obecněji jako směřování nebo zacílení děje (*нахилити, надіти, налити, наїхати, налетіти*). U sloves *нарізати, нагострити, насікти* apod. je více zdůrazněna představa konkrétního výsledku děje.

Prefixem *на-* se odvozují i verba vyjadřující standardní, popřípadě i větší míru děje (*напекти, начитати, наїсти, нашкварити, наламати, натренувати*). Sémantický příznak velmi vysoké míry děje pak nesou především extenziva, při jejichž odvozování se kromě předpony *на-* uplatňuje i spoluformant *ся* (*нажалітися, наноситися, напруцюватися*). Na rozdíl od češtiny ukrajinská slovesa vzniklá tímto slovo tvorným postupem často nesou sémantický příznak dosyta, sémantika uspokojení subjektu pak tato verba řadí do třídy saturativ (*натанцюватися, нагулятися*). Dalšími kategoriemi deverbativ odvozených prefixem *на-* jsou distributiva (*напросити, наїхати, наносити*) a kumulativa (*накапати, налити*). V těchto funkcích se naprosto shodně uplatňuje i český prefix *на-*.

V neposlední řadě může být předpona *на-* prostředkem perfektivizace. Mezi běžně uváděné příklady vidových dvojic patří *писати – написати, малювати – намалювати, друкувати – надрукувати*. Jako vidové páry hodnotí uvedené příklady i akademický *Slovník ukrajins'koji movy*. (viz *Slovník ukrajins'koji movy: v 11 tomach* [online]. ©2012. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/napysaty>>, <<http://sum.in.ua/s/namaljuvaty>>, <<http://sum.in.ua/s/nadrukuvaty>>) Ve srovnání s fundujícími jednotkami vyjadřují tvary *написати, намалювати, надрукувати* pouze komplexně pojatý děj a splňují i požadavek netvoření sekundárního imperfektiva, proto je i já považují za perfektivní členy vidové dvojice.

4.1.5 Prefix *по-*

Předpona *по-* obohacuje deverbativa o řadu sémantických rysů. Často slovesa jí odvozená vyjadřují, že děj probíhá po určitou dobu, po vymezený časový interval (*потанцювати, поспати, поплавати, поколисати, поварити*). Typickým aspektuálním významem ukrajinské předpony *по-* je počátek děje (*попливти, поскакати, помести, потекти*). Mezi verba, která nesou takový význam, patří i některá prefigovaná determinovaná slovesa pohybu (*побігти, полетіти, повезти*). V češtině je situace jiná, u determinovaných sloves pohybu se předponou *по-/пů-* tvoří syntetické futurální tvary (*побіжі, полеті, повеже, půjде*), a prefix zde tedy plní gramatickou funkci. V ukrajinštině se připojením předpony *по-* tvoří imperfektiva, a to jak od determinovaných, tak od indeterminovaných sloves (*побігти – побігати, полетіти – політати, повезти – повозити*), která se pravidelně časují. Vznikají nové lexikální jednotky, nikoli členy vidových dvojic, a prefix tak plní slovotvornou funkci. V ukrajinštině tedy existuje čtveřice zahrnující dvě imperfektiva, determinované a indeterminované, a od každého z nich prefixací utvořené perfektivum (*бігти – побігти, бігати – побігати*).

Škála významových odstínů, o které slovesa obohacuje prefix *по-*, je široká, a to natolik, že může předpona postihovat i významy naprosto opačné. Na jedné straně tak stojí verba vyjadřující malou míru děje (*порухати, постукати, покранати*) a na straně druhé naopak slovesa se sémantikou vysoké míry (*покрести, пописати, потати*). Pro předponu *по-* je typické, že se často spojuje s jinými prefixy, takto vzniklé násobené prefixy nejčastěji vyjadřují podílné proběhnutí děje (*повбивати,*

повибирати, позамерзати, понамочувати). Distributivní význam však slovesům může dodávat i samotná nenásobená předpona *no-* (*постріляти, посідаєти, покинчати*). V naprosto shodné funkci se využívá prefix *po-* i v češtině.

Předpona *no-* má také vidotvornou funkci. Právě verbální prefix *no-* a vedle něj také *з-/с-* jsou nejméně sémanticky zatížené, a proto se jimi v ukrajinštině tvoří dokonavé členy vidových párů výrazně častěji než pomocí jiných předpon. Příklady vidových dvojic jsou *м'якнути – пом'якнути, м'яти – пом'яти, смажити – посмажити, читати – почитати*. Jako vidové páry je hodnotí i akademický *Slovník ukrajins'koji movy*. (viz *Slovník ukrajins'koji movy: v 11 tomach* [online]. ©2012. Dostupné z WWW: <http://sum.in.ua/s/pom_jaknuty>, <http://sum.in.ua/s/pom_jaty>, <<http://sum.in.ua/s/posmazhyty>>, <<http://sum.in.ua/s/pochytaty>>) K žádnému z uvedených prefixací vzniklých perfektiv se netvoří sekundární imperfektivum, je tedy splněna podmínka pro uznání gramatické funkce předpony *no-*.

4.1.6 Prefix *при-*

Základní význam předpony *при-* odpovídá sémantice předložky, ze které vznikla. Jde o směřování k nějakému místu, cíli nebo o jeho dosažení (*прийти, придіботити, прилізти, приволокти, пригнати, принести, привезти*). Sémanticky velmi blízko stojí slovesa, která vyjadřují přiblížení k někomu, k něčemu nebo spojení s něčím (*привабити, прикликати, приліпити, пригребти, прилягти, присмоктатися*). Prefixem *при-* se odvozují i komitativa, která nesou význam doprovodného děje (*прикушувати, присвітувати*). Slovesům *примурувати, приплатити, прималювати, приписати, присолити* apod. je společný sémantický rys dodatečné realizace děje nebo doplnění něčeho.

Další funkcí předpony *при-* je také měrová specifikace. Slovesům *присмагнути, пригубити, припухнути, приросити, притужавити* dodává význam malé intenzity, neúplného provedení. Naopak *приїстися* nese sémantiku velké míry, na odvozování tohoto slovesa se ale kromě předpony podílí i morfém *ся*.

Domnívám se, že existují i slovesa, jejichž lexikální význam prefix *при-* nikterak nemodifikuje. Jako příklad uvádím *привітати, приревнувати, приготувати*, která do žádné sémantické kategorie nespádají. Předpokládám, že prefixací se v případě uvedených tvarů tvoří dokonavé členy vidového páru.

Привітати takto hodnotí i *Slovník ukrajins'koho mowy*. (viz *Slovník ukrajins'koho mowy: v 11 tomach* [online]. ©2012. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/pryvityaty>>) V prípade *привітати* sice slovník neuvádí, že by šlo o dokonavý protějšek *ревнувати*, ale definice lexikálního významu je u obou hesel totožná: „Відчути ревності;“ (*Slovník ukrajins'koho mowy: v 11 tomach* [online]. ©2012, [cit. 2012-07-28]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/pryrevnuvaty>>) „Відчувати ревності.“ (*Slovník ukrajins'koho mowy: v 11 tomach* [online]. ©2012, [cit. 2012-07-28]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/revnuvaty>>). K *привітати* ani k *привітати* se netvoří sekundární imperfektivum.

V případě *приготувати* je situace složitější. Sémanticky se *готувати* a *приготувати* neliší: „Робити додатним, готовим для використання.“ (*Slovník ukrajins'koho mowy: v 11 tomach* [online]. ©2012, [cit. 2012-07-28]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/ghotuvaty>>, <<http://sum.in.ua/s/pryghotovljaty>>) Není ale splněna podmínka netvoření sekundárního imperfektiva, neboť existuje ještě nadpárové *приготовляти*. Abych mohla rozhodnout, zda je *готувати* a *приготувати* vidový pár, musím význam obou nedokonavých sloves porovnat:

„З метою профілактики інфекційних захворювань та харчових отруєнь Міністерство охорони здоров'я рекомендує: ...не приготовляти багатокomпонентні страви, що вимагають високої термічної обробки (паштети, м'ясні салати тощо), в незабезпечених умовах;“ (*Oficijnyj informacijnyj portal MNS Ukrainy* [online]. ©2010, [cit. 2012-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.mns.gov.ua/news/16294.html>>)

= З метою профілактики інфекційних захворювань та харчових отруєнь Міністерство охорони здоров'я рекомендує: ...не готувати багатокomпонентні страви, що вимагають високої термічної обробки (паштети, м'ясні салати тощо), в незабезпечених умовах;

„Читець і співець – це чини для служіння при різних богослужіннях, до обов'язків яких належить приготовляти все потрібне до богослужб, бути свічконосцями, співати і провадити церковний спів, читати псалми (катизми) та сповняти інші функції у храмі.“ (*Oficijnyj internet-sajt Redemptorystiv L'vivs'koho Provinciji* [online]. ©2011 [cit. 2012-08-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.cssr.lviv.ua/news?article=439>>)

= Читець і співець – це чини для служіння при різних богослужіннях, до обов'язків яких належить готувати все потрібне до богослужб, бути свічконосцями, співати і провадити церковний спів, читати псалми (катизми) та сповняти інші функції у храмі.

Nadpárové prefigované imperfektivum jde v uvedených ukázkách beze změny významu výpovědi nahradit primárním *готувати*, proto dvojici *готувати* – *приготувати* považují za vidový pár. Slovesa *привітати*, *приревнувати*, *приготувати* jsou pro mě důkazem, že ukrajinský prefix *при-* má kromě slovotvorné funkce i funkci gramatickou, že je prostředkem čisté perfektivizace.

4.1.7 Prefix про-

Ukrajinská verbální předpona *про-* vyjadřuje celou řadu sémantických rysů. Jejím typickým významem je směřování skrz něco, pronikání něčím (*продерти*, *прокусити*, *провертити*, *прострелити*). Do této skupiny lze zahrnout i slovesa označující pohyb nějakým prostorem, která navíc mohou nést i sémantický příznak velké obtížnosti, v tomto případě se na jejich odvozování často podílí i morfém *ся* (*пролізти*, *проїхати*, *продиратися*, *проштовхнутися*). Další směrový význam nesou verba vyjadřující pohyb kolem něčeho nebo mimo něco (*пролетіти*, *прокрастися*, *пробігти*).

Prefix *про-* nese i měrový význam. Slovesům *продумати*, *пропекти*, *проморозити*, *промісити* apod. je společná sémantika vysoké intenzity děje. Velká míra může být doprovázena negativním hodnocením, některá slovesa nesou specifický význam „intenzivní činností o něco přijít“ (*прокурити*, *промазати*, *проїсти*, *програти*). Další skupinou sloves odvozených předponou *про-* jsou terminativa, která vyjadřují, že děj probíhá po celou dobu, a mohou nést i význam neúčinné činnosti (*проспати*, *пробалакати*, *продівувати*, *провештатися*).

Předpona *про-* má i gramatickou funkci. Dvojice *бурмотати* – *пробурмотати*, *інспектувати* – *проінспектувати*, *контролювати* – *проконтролювати* se významově neliší, ve všech třech příkladech jde podle mého názoru o dva tvary jednoho lexému. Tvary *пробурмотати* a *проконтролювати* považuje za dokonavé členy vidového páru i *Slovník ukrajins'koji movy*. (viz *Slovník*

ukrajins'kiji movy: v 11 tomach [online]. ©2012. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/proburmotaty>>, <<http://sum.in.ua/s/prokontroljuvaty>>) V hesle *проінспектувати* to autoři slovníku explicitně nezmiňují, ale nabízejí shodnou významovou definici jako u *інспектувати*. *Інспектувати*: „Здійснювати контроль, перевіряти правильність чийх-небудь дій шляхом нагляду.“ (*Slovník ukrajins'kiji movy: v 11 tomach* [online]. ©2012, [cit. 2012-08-05]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/inspektuvaty>>) *Проінспетувати*: „Здійснити інспекторський контроль, перевірити правильність чийх-небудь дій шляхом нагляду.“ (*Slovník ukrajins'kiji movy: v 11 tomach* [online]. ©2012, [cit. 2012-08-05]. Dostupné z WWW: <<http://sum.in.ua/s/proinspektuvaty>>) K žádnému z uvedených prefigovaných perfektiv se netvoří sekundární imperfektivum. Splnění tohoto Poldaufova kritéria pro uznání vidových dvojic podporuje správnost závěru, že členy párů *бурмотати – пробурмотати*, *інспектувати – проінспектувати*, *контролювати – проконтролювати* se liší pouze vidovou polaritou, nikoli lexikálním významem.

4.2 Slovesná prefixace v češtině

4.2.1 Prefix do-

Spektrum významových odstínů, které dodává lexémům předpona *do-*, není příliš široké. Intenzita takového přidaného sémantického rysu se ale u jednotlivých sloves výrazně liší. U některých verb nám není příliš nápadný (*doložit*, *doznat se*, *dovolit*), jiná dokonce dnes již jako prefigovaná vůbec nevnímáme (*domnívat se*, *doufat*).

Obecně má prefix *do-* význam dosažení nějakého bodu, cíle (*dojít*, *domluvit se*, *dovézt*, *dorůst*, *doběhnout*, *doletět*, *doplivnout*, *dočkat se*). U sloves, která znamenají „něco někam dát“, přidává předpona význam dodání určitého chybějícího množství (*dotočit – pivo*, *doplatit*, *dosypat*, *dolít*). Podobnou funkci plní *do-* také při odvozování finitiv,²⁷ což jsou slovesa vyjadřující dokončení děje nebo jeho závěrečnou fázi

---

²⁷ Autoři *Encyklopedického slovníku češtiny* jako synonymní termín používají i výraz kompletiva (viz *Encyklopedický slovník češtiny 2002*: s. 568).

(*dopsat, dostříhat, dovařit, dohrát, doprat, doříznout*). Mezi finitiva patří i mnoho verb se zdvojenou předponou (*dopřednášet, dozapisovat, dovysávat, dopřekládat, dovybalovat*). Druhým nejčastějším významem sloves s biprefixem je opět doplnění chybějícího množství (*doobjednat, dopřeložit, dovybavit*). Pokud se slovesa s biprefixem vyskytují v dokonavé i nedokonavé podobě, perfektivum více akcentuje sémantický rys „dodání chybějícího“ (*dopřeložit, dovybavit*) a imperfektivum závěru děje (*dopřekládat, dovybavovat*). Obě zmíněné sémantické třídy ukazují, že u sloves se zdvojenou předponou se význam prefixu *do-* projevuje velmi zřetelně.

Tvoření prostých perfektiv není pro předponu *do-* typické. Příkladem tvoření vidového páru by mohlo být sloveso *donutit*. Domnívám se, že ve srovnání s *nutit* vyjadřuje pouze celistvě pojatý obsah. Žádný specifický významový odstín dosažení nějakého bodu nebo cíle (ve stejném smyslu jako u deverbativ *dojít, dorůst, dopsat*) u něj navíc nepřibývá, a proto jde v tomto případě podle mého názoru o dokonavý člen vidové dvojice. Tento předpoklad ale musím ověřit, neboť od perfektiva *donutit* se tvoří sekundární imperfektivum *donucovat*. Abych mohla rozhodnout, zda má předpona *do-* kromě slovotvorné také gramatickou funkci, musím význam sekundárního *donucovat* porovnat s primárním *nutit*. V úryvku z korpusu SYN 2010 ho jím nahradím:

Postupem času nás soupeř <donucoval> k některým technickým chybám, nedařilo se tolik brankářkám... (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)
= Postupem času nás soupeř nutil k některým technickým chybám , nedařilo se tolik brankářkám...

Film také ukazuje fungování slumových gangů a zneužívání malých dětí, které jsou za otřesných podmínek <donucovány> k žebrotě. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)
= Film také ukazuje fungování slumových gangů a zneužívání malých dětí, které jsou za otřesných podmínek nuceny k žebrotě.

Možnost nahradit v konkrétním kontextu sekundární imperfektivum primárním ukazuje, že *donucovat* se od *nutit* žádným sémantickým rysem neliší (v databázi

ÚČNK jsem nenarazila na kontextové užití, ve kterém by taková záměna nebyla možná). Pár *nutit – donutit* tedy splňuje požadavek, který se klade na čisté vidové dvojice.

4.2.2 Prefix *na-*

Nejpočetnější skupinu sloves odvozených prefixem *na-* lze sémanticky charakterizovat jenom obecně, jde o verba nesoucí význam směřování nebo zacílení děje (*naklopit, nabourat, namotat, namířit, nastoupit*). Jindy lze význam specifikovat jako směřování na povrch (*namazat, natřít, nanést*). U sloves *nabílit, nakrájet, naštěpat, nabrousit* apod. je spíš zdůrazněn konkrétní výsledek děje. Další třídy tvoří deverbativa vyjadřující počáteční fázi děje (*nakousnout, naštěpnout, nalomit, nahlodat*) a kumulativa (*nakapat, navážit, nabalit* – mnoho věcí).

Předpona *na-* nese také měrový význam. Některým slovesům dodává sémantický odstín malé intenzity (*namrznout, namoknout, naznačit*), jiným naopak standardní, popřípadě i větší míry děje (*napít se, nastudovat, navařit*). K označení velké intenzity mají blízko i slovesa *nažehlit, nazdobit, načesat*, zde se ale navíc přidává významový rys kladného hodnocení. Obzvláště velkou míru děje pojmenovávají extenziva, na jejichž odvozování se spolu s prefixem *na-* podílí také morfém *se/si* (*naběhat se, napracovat se, nahrabat si, nauklízet se*), a také intenziva, u kterých je nápadně velká míra vyjádřena jenom samotným prefixem (*naběhat, naslibovat, nakrást*). Slovtvorný postup charakteristický pro extenziva, tedy derivace prefixem a spoluformantem *se/si*, se naprosto shodně jako v češtině uplatňuje i v ukrajinštině (*набігатися, напруцюватися*). (viz výše)

Existují i slovesa, jejichž lexikální význam předpona *na-* žádným způsobem nemodifikuje. *Napsat* od *psát*, stejně jako *nakrmit* od *krmit*, se liší pouze uzavřeným pojetím děje a takový rozdíl odpovídá protikladu nedokonavého a dokonavého členu vidové dvojice. K ani jednomu páru se netvoří sekundární imperfektivum, je tedy splněno základní kritérium pro uznání vidotvorné funkce prefixu *na-*.

4.2.3 Prefix o-

Míra i kvalita významového odstínu dodaného lexému prefixem *o-* je u jednotlivých sloves rozdílná. Někdy už není vůbec patrné, proč byla zvolena právě tato předpona, její sémantika lze jen těžko z významu lexikální jednotky vyčlenit, zobecnit a popsat (*ozývat se, oplatit, opsat, opatřit, omrzet, opustit*). Jen velmi obecně lze vymezit skupinu verb, která vyjadřují zasažení dějem nebo že se na někoho či něco dějem působí (*opanovat, ohrozit, ošlehat – větrem, omámit*).

U dalších sémantických tříd lze předponový významový příznak definovat mnohem přesněji. Slovesům *okrájet, oholit, ohlodat, očistit, okrást, odřít* je společná sémantika něco odstranit, sebrat, verba *obrousit, otupit, ojezdit, ohladit* nesou ještě konkrétnější význam opotřebování, odstranění v důsledku opakování děje. Jiná slovesa naopak předpona *o-* obohacuje o sémantický odstín něco dodat, něco něčím opatřit (*osladit, označit, osvítit, osít*). Pokud si prefix ponechává význam předložky *ob/o*, vyjadřuje směr okolo (*omotat, obrátit (se), oběhnout*).

Do žádné z vyjmenovaných sémantických kategorií nelze zařadit slovesa *ošidit, oslavit, ohlásit*. Domnívám se, že prefix *o-* jejich význam nijak nemění a že by mohlo jít o dokonavé členy vidového páru. K *ošidit* se netvoří sekundární imperfektivum, je tedy splněna základní podmínka pro uznání vidové dvojice *šidit – ošidit*. Nedokonavé *oslavovat* a *ohlašovat* se běžně používá, jejich synonymitu s primárními nepředponovými imperfektivy tedy musím ověřit.

A tam teď tedy seděli a <oslavovali> zázračné uzdravení paní Henzigerové. Mňoukavý nářek zpěváků zesilovaly mohutné elektronické reproduktory... (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= A tam teď tedy seděli a slavili zázračné uzdravení paní Henzigerové.

Gótové, dosud klečící s pažemi vysoko vzepjatými, <oslavovali> památku svého druha, který se rozhodl pro mučednickou smrt, jak přikazoval zákon kmene. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Gótové, dosud klečící s pažemi vysoko vzepjatými, slavili památku svého druha, který se rozhodl pro mučednickou smrt, jak přikazoval zákon kmene.

Když jsem procházela v korpusu doklady výskytu slovesa *ohlašovat*, narazila jsem na kontexty, ve kterých není možné použít ve stejném významu primární imperfektivum *hlásit*.

Za matkou vstoupil princ a obě princezny a nyní už byli <ohlašováni> nejmocnější lordi Říše. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)
≠ Za matkou vstoupil princ a obě princezny a nyní už byli hlášeni nejmocnější lordi Říše.

...a tu mi teprve padlo do oka, že film, který je <ohlašován> plakátem a dvěma fotografiemi, je sovětský film *Čestný soud*. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

≠ a tu mi teprve padlo do oka, že film, který je hlášen plakátem a dvěma fotografiemi, je sovětský film *Čestný soud*.

Provedená sémantická analýza ukázala, že slovesa *ohlašovat* a *hlásit* nejsou synonymní, neboť ve všech kontextových užitích je nelze zaměnit. Přestože SSJČ považuje *ohlásit* za dokonavý tvar od *hlásit* (viz SSJČ III 1989: s. 393), já jsem dospěla k závěru, že se o vidový pár nejedná. Za vidové dvojice naopak pokládám *šidit* – *ošidit*, *slavit* – *oslavit*.

4.2.4 Prefix *ob-/obe-*

Předpona *ob-* má velmi konkrétní směrový význam kolem, který si ponechává i většina jí odvozených sloves (*objet*, *obmotat*, *obhodit*, *obstoupit*, *obeplavat*, *oblíznout*). Slovesa *obvolat*, *obstarat*, *obcestovat* pojmenovávají složitý děj, který se uskutečňuje v několika krocích. Pro další kategorii verb je typické, že se proces, který pojmenovávají, v pozměněné podobě odehrává znovu (*obkreslit*, *obměnit*, *obtáhnout*).

Tvoření čistých perfektiv předponu *ob-* je spíše výjimečné. Příkladem by mohlo být imperfektivum *obhájit*. Ke dvojici *hájit* – *obhájit* se ale tvoří ještě nadpárové *obhajovat*, jehož význam porovnáme s primárním imperfektivem.

Bylo příjemné slyšet, jak vášnivě někdo <obhajuje> svoji vlast. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Bylo příjemné slyšet, jak vášnivě někdo hájí svoji vlast.

Neumím si představit, jak Marino přijme šokující skutečnost, že zrůdu, kterou pomáhal chytit, bude <obhajovat> jeho odrodilý a nenáviděný vlastní syn. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Neumím si představit, jak Marino přijme šokující skutečnost, že zrůdu, kterou pomáhal chytit, bude hájit jeho odrodilý a nenáviděný vlastní syn.

Při procházení dokladů výskytu slovesa *obhajovat* v databázi Českého národního korpusu jsem nenalezla žádný příklad, ve kterém by nebylo možné se stejným významem použít imperfektivum *hájit*. Pár *hájit* – *obhájit* tedy považuji za čistou vidovou dvojici. Perfektivu *obhájit* předpona nepřidává žádný sémantický příznak, ale plní v tomto případě gramatickou funkci.

4.2.5 Prefix *po-*

Slovesa odvozená předponou *po-* můžeme rozdělit do několika kategorií. Míra a konkrétnost významového odstínu dodaného lexému tímto afixem může být jak minimální (někdy už není vůbec patrné, proč byla zvolena právě tato předpona), tak velmi nápadná. Na levé straně takto naznačené škály se nachází většina nejčastěji používaných sloves (*pomoci, počítat, pohybovat (se), počkat, pokračovat*).

Dalším verbům přidává prefix *po-* význam úplné realizace děje, jeho provedení až do konce (*potopit, pojmout, pominout, pokousat*), jiným je společná sémantika určitého směřování (*položít, postoupit, podat, pohlédnout*). V mnoha případech předpona *po-* zachovává základní význam předložky a slovesa jí odvozená vyjadřují, že děj probíhá na povrchu předmětu (*potáhnout, pokapat, popsát, pokrýt, potisknout*).

Velmi často se prefix *po-* uplatňuje při odvozování distributiv (*popraskat, povraždit, pochytat, posekat*) a také sloves vyjadřujících malou míru, krátké trvání

nebo neúplnou realizaci děje (*pokroutit, poplést* – udělat něco chybně, *povařit, pozlobit, poklesnout*). Dále je pro něj typické, že se velmi často spojuje s jinými prefixy. Násobené předpony také nejčastěji vyjadřují právě podílné proběhnutí děje (*pozavírat, poroznášet, povybírat, pozametat, poumývat*) nebo jeho malou míru (*poposkočit, poponést, povylézt, poodkrýt, pousmát se, pozměnit, pozapomenout*). Významový rys podílné realizace děje vyjadřuje stejně jako český také ukrajinský prefix *no-*, a to i v případě, že je součástí násobené předpony (*ноєбувам, нозамерзаму*). (viz s. 26) Distributivům jsou významově blízká slovesa, která vyjadřují přerušovaný průběh děje (*pokřikovat, pobolívat, popíjet*). Pokud se na odvozování kromě prefixu *po-* podílí i formant *se/si*, získává verbum odstín kladného hodnocení (*pospat si, posedět si, pochutnat si*).

Předpona *po-* se často uplatňuje i při tvoření vidových dvojic. Příkladem čisté perfektivizace jsou páry *trestat – potrestat, křtít – pokřtít, radit (se) – poradit (se), stavět (se) – postavit (se)*. K žádnému z nich se netvoří sekundární imperfektivum.

Kromě všech zmíněných funkcí plní předpona *po-* (*pů-*) ještě jednu, zcela specifickou, gramatickou funkci. Je jediným prefixem, kterým se v češtině tvoří syntetické tvary futura a imperativ u nedokonavých sloves pohybu (*půjdu, pojed', pojedu, pojed', poběžím, poběž, poletím, polet', ponesu, pones* apod.). (viz výše)

4.2.6 Prefix *pro-*

Nejtypičtějším významem předpony *pro-* je stejně jako v ukrajinštině pronikání skrz něco, něčím, někudy, někam (*protéct, proskočit, projít, prosáknout, prorazit, propašovat*). Jiným slovesům dodává význam negativního důsledku prováděné činnosti (*prokouřit, propít, prohýřit, prodělat, prohrát*). Lexémům *probádat, pročistit, prohledat, propracovat, promyslet* je společná sémantika intenzivně nebo důkladně realizované činnosti.

Předponou *pro-* se odvozují i verba s fázovým významem. Nejčastěji jsou to perdurativa, která vyjadřují, že děj probíhá po celou dobu (*probrečet, prospat, prožít, prolonošit*). Stejnou funkci plní při odvozování perdurativ také ukrajinský prefix *npo-* (*нпоцнаму, нпобалакаму*). (viz s. 29) Další třídou jsou ingresiva (*procitnout, propuknout*), tedy slovesa označující počátek děje, se kterým je přirozeně spjat krátký časový rozsah (viz Encyklopedický slovník češtiny 2002: s. 568). Slovesa *prospat se,*

proběhnout se, proletět se náleží do kategorie saturativ, která postihují realizaci děje k uspokojení subjektu. Z formálního hlediska je pro ně charakteristické, že kromě prefixu *se* na jejich odvozování podílí i morfém *se/si*.

Slovotvorné možnosti předpony *pro-* jsou pestré. Teď musím ještě ověřit, zda může také nést gramatickou funkci. Zkoumat budu dvojice *budit – probudit, mluvit – promluvit* a *jednat – projednat*. Protože se k nim tvoří nadpárová prefigovaná imperfektiva, musím jejich význam porovnat s primárními nedokonavými slovesy.

Choval jste si někdy doma hada, který na krku nosí zvonek a každé ráno vás <probouzí>? (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Choval jste si někdy doma hada, který na krku nosí zvonek a každé ráno vás budí?

"Asi jste ho znala moc dobře, když ve vás <probouzí> takové pocity, slečno Haywoodová." (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= „Asi jste ho znala moc dobře, když ve vás budí takové pocity, slečno Haywoodová.“

Imperfektivum *probouzet se* v korpusu SYN 2010 vyskytuje ve významu probouzet někoho ze spánku nebo ve významu probouzet v někom nějaký pocit. V obou případech ho lze nahradit nedokonavým *budit*.

Teď byl její dědeček po smrti a <promlouval> k ní ze svého hrobu. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Teď byl její dědeček po smrti a mluvil k ní ze svého hrobu.

Mnich má autoritu, <promlouvá> za opatství a nelze mu odporovat. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Mnich má autoritu, mluví za opatství a nelze mu odporovat.

Sekundární imperfektivum *promlouvat* lze primárním *mluvit* beze změny významu nahradit. Stejně tak jako pár *budit – probudit* považují i *mluvit – promluvit* za vidovou

dvojici. Na první pohled se zdá, že by se pouze vidovou polaritou mohla lišit i slovesa *jednat – projednat*. Když se ale na problém podíváme podrobněji, zjistíme, že verbum *jednat* se pojí s lokálem, zatímco *projednat* má vazbu akuzativní. Tím je možnost, že by šlo o dva tvary jednoho lexému, vyloučena. Výše zmíněné dvojice *budit – probudit* a *mluvit – promluvit* jsou ale důkazem, že prefix *pro-* se uplatňuje nejen jako slovo tvorný prostředek, ale také jako prostředek čisté perfektivizace.

4.2.7 Prefix pře-

Základní význam předpony *pře-* je směřování přes něco, přemístění z jednoho místa na druhé (*přeběhnout, převézt, přeletět, přejít, přestěhovat (se), přeplavat*). Tomuto základnímu významu je blízká sémantika pronikání přes něco, skrze něco (*přesít, překapat – kávu, precedit*). Do společné třídy lze zařadit slovesa vyjadřující překonání překážky, protivníka nebo prosazení se proti někomu jinému (*přemoct, přetlačit, převládnout, přehlasovat, překonat*).

Slovesům *překreslit, přestavět, přeprogramovat, přetisknout, přebalit* prefix *pře-* dodává význam nového, částečně odlišného provedení děje. Tato funkce se často uplatňuje i v případech, kdy se *pře-* spojuje s dalšími předponami (*přeuložit, převychovat, přobjednat*). Další sémantickou kategorií tvoří verba s významem rozdělení celku (*přeseknout, přelomit, překousnout*). Pokud se na odvozování kromě prefixu podílí i formant *se/si*, vyjadřují nově vzniklá slovesa nesprávné provedení děje (*přehmátnout se, přeříct se, přepsat se*). Slovesům *přečkat, přenocovat, přetrvat, přežít* je společný význam trvání děje po celou vymezenou dobu, u některých je navíc akcentován odstín překonání určitého období. Deverbativa *přeplnit, přesolit, přesypat, překombinovat* předpona obohacuje o sémantický rys příliš velké míry.

Tvoření vidových dvojic není pro prefix *pře-* typické, týká se spíš jen několika verb. Například ve slovesech *přečíst, přetlumočit* je předpona sémanticky vyprázdněná a její jedinou funkcí zde je čistá perfektivizace. Že jde v obou případech pouze o změnu vidu, dokládá i neexistence sekundárních imperfektiv.

4.2.8 Prefix při-

Předpona *při-* je předložkového původu a v jejím základním významu směřování k něčemu nebo někomu, na nějaké místo (*přiběhnout, přivést, přiletět, přiložit, přistěhovat se, připlavat*) je sémantická souvislost s předložkou jasně patrná. U sloves *přivázat, přilepit, přišít, přišroubovat* je toto směrové zacílení specifikováno tím, že se něco k něčemu fixuje.

Prefixem *při-* se odvozují dále verba s významem malé míry nebo neúplné realizace děje (*přidusit, přistříhnout, přivřít, přihnout* – trochu ohnout). Deverbativa *přítopit si, přihnout si, přispát si* apod. naopak vyjadřují větší míru nebo delší trvání děje, v některých případech i kladné hodnocení této nadstandardní míry. Charakteristické pro ně je, že se při jejich odvozování účastní zároveň prefix i spoluformant *si*. Další významový odstín, který dodává slovesům předpona *při-*, je dodatečné provedení děje nebo dodání něčeho (*přiučít se, přikrájet, přikoupit, přimalovat, přisypat, připsat*). Svou sémantikou stojí velmi blízko i komitativa, která vyjadřují doprovodný děj (*přizvukovat, přikusovat*). V ukrajinštině i v češtině se k jejich odvozování využívá prefix *npu-/při-*. K většině vyjmenovaných sémantických tříd lze uvést také příklady sloves s násobenou předponou, protože spojování s jinými prefixy není pro předponu *při-* nijak výjimečné (*připostrčit, připojistit, přizpůsobit, přizapnout*).

Verbální předpona *při-* má dost konkrétní význam, který lze z významu lexikální jednotky obvykle vyčlenit a popsat. Při tvoření vidových dvojic se proto neuplatňuje často. Příkladem jsou páry *vítat – přivítat* a *lákat – přilákat*, jejichž členy se od sebe liší komplexním/nekompexním pojetím děje. Od *přivítat* se netvoří žádné sekundární imperfektivum, *přilákávat* má v korpusu SYN 2010 dva doklady výskytu, v obou z nich ho lze beze změny významu nahradit primárním *lákat*.

Tyto zvuky se výrazně odlišují v různých obdobích a předpokládá se, že v době páření pomáhají <*přilákávat*> samičky. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Tyto zvuky se výrazně odlišují v různých obdobích a předpokládá se, že v době páření pomáhají lákat samičky.

Artkina jsou ve fázi za zenitem, a proto musíme diváky <přilákávat> stále novými atrakcemi," tvrdí Šebesta, který vystudoval produkci na FAMU... (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Artkina jsou ve fázi za zenitem, a proto musíme diváky lákat stále novými atrakcemi...

Vítat – přivítat i lákat – přilákat tedy považuji za dva tvary jednoho lexému lišící se slovesným videm. Předpokládala jsem, že vidovou dvojicí je také *blížít se – přiblížit se*. Při podrobnějším zkoumání dokladů výskytu sekundárního imperfektiva *přibližovat se* jsem však narazila na kontexty, ve kterých jej nepředponovým *blížít se* není možné nahradit.

"Jsem Sherlock Holmes. Dáte-li na mě, moc se <nepřibližujte> k Watsonovi. Zas ho drží ta jeho nálada." (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)
≠ „Jsem Sherlock Holmes. Dáte-li na mě, moc se neblížte k Watsonovi. Zas ho drží ta jeho nálada.“

4.2.9 Prefix roz-/roze-

Mezi základní významy, které dodává slovesu předpona *roz-*, patří orientace děje na více směrů zároveň (*rozlít, rozplácnout, rozkročit (se), rozhlédnout se, rozeslat, rozetřít*), přičemž průběh děje může mít v některých případech distributivní charakter (*rozházet, rozstrkat, rozfoukat, rozsázet*). U některých sloves je směrový význam specifikován sémantickým odstínem porušení celistvosti nebo i destrukce (*rozříznout, rozstříhnout, rozkousnout, rozbít, rozmačkat*).

Důležitou funkcí prefixu *roz-* je odvozování evolutiv, která označují počátek děje (*rozesmát (se), roztopit, rozsvítit, rozjet (se), rozpálit*). Slovesa *rozmyslet se, rozsoudit, rozpoznat, rozřešit* spojuje významový rys dosažení cíle výběrem některé z eventualit. Pro verba *rozplést, rozmotat, rozvázat, rozpojit* je charakteristické, že pojmenovávají opak motivujícího slovesa.

Předpona *roz-* má i vidotvornou funkci. Tvary *roztát* a *rozpůlit* se podle mého názoru od *tát* a *půlit* žádným významovým rysem neliší. Jde zde sice o porušení

celistvosti, ale tato sémantika už je přítomná v základním významu lexému *tát* i *půlit*. Prefix *roz-* ve tvarech *roztát* a *rozpůlit* je jakožto subsumpční předpona prostředkem perfektivizace. Doklad druhotného imperfektiva *rozpůlovat* jsem v korpusu nenašla. *Roztávat* se běžně vyskytuje, jak ve významu rozpouštět se, tak ve významu jihnout je možné ho nahradit primárním *tát*.

Od toho dne bylo stále tepleji. Sníh rychle <roztával> i za městem a jižní větry vály krajem. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Od toho dne bylo stále tepleji. Sníh rychle tál i za městem a jižní větry vály krajem.

...naslouchala jeho vyprávění o energii, ohni, strachu, improvizaci, o životě, setkávání, matematice a <roztávala> pod jeho úsměvy. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= ...naslouchala jeho vyprávění o energii, ohni, strachu, improvizaci, o životě, setkávání, matematice a tála pod jeho úsměvy.

Možnost takové záměny podporuje správnost závěru, že i *tát* – *roztát* je vidová dvojice.

4.2.10 Prefix *s-/se-*

Předpona *s-* má předložkový původ a většina sémantických odstínů, které dodává při odvozování slovesům, odpovídá právě významu prepozice *s/se*. Jednou z nejtypičtějších funkcí prefixu je vyjádření směřování děje shora dolů (*shodit*, *sejít*, *sestřelit*, *spadnout*, *sklouznout*), s povrchu pryč (*seškrábat*, *setřít*, *smýt*, *sloupnout*, *setřást*) nebo dohromady, k sobě (*sešít*, *slepit*, *spojit (se)*, *sbít*, *sejít se*). Do poslední skupiny patří i některá abstraktní slovesa (*sehrát (se)*, *secvičit (se)*, *sladit*). Dalším úkolem, který plní předpona *s-*, je odvozování distributiv (*seskákat*, *skoupit*, *sestřílet*, *sezvat*). Naprosto shodný význam podílného proběhnutí děje dodává deverbativům i ukrajinský prefix *з-/с-* (*цкыnumu*, *з'ізdumu*). (viz výše)

Běžně se prefixu *s-* přisuzuje i gramatická funkce, jedním z nejčastěji uváděných příkladů vidové dvojice je *končit – skončit*. Dalšími vidovými páry jsou například *hnít – shnít*, *hořet – shořet*, *páchat – spáchat*. K žádné z uvedených dvojic se netvoří nadpárové imperfektivum.

4.2.11 Prefix *u-*

Základní funkcí předpony *u-* je odvozování sloves se směřovým významem, buďto vyjadřují směřování k něčemu, někam (*uvázat, usadit (se), ukázat, ucpat, upadnout*), nebo naopak od něčeho, odněkud pryč (*uletět, uhnout, utéci*). Další velmi početnou skupinu tvoří slovesa s významem oddělování určité části od celku (*ukrojit, ustrihnout, upít, ubrat, uhnít, ulomit, utrhnout*). Některým verbům dodává prefix *u-* význam splnění úkolu, cíle (*uhlídat, ubrzdit, ubránit, uprosit*) nebo schopnosti vykonávat děj (*uzvednout, ujít, unést, ukočírovat, uplavat*).

Na odvozování některých sloves se spolu s prefixem *u-* podílí také formant *se*. Nepočetnou třídou jsou deverbativa s příznakem nepatříčně provedeného děje (*upsat se, upísknout se*). Naopak velmi početnou skupinu tvoří exhaustiva, která pojmenovávají trvání děje až do konce a často nesou i sémantický odstín likvidace (*udřít se, upálit, umořit, ušlapat, upít se, uplakat se, ukroutit*). Účast morfému *se* na jejich derivaci není pravidlem.

S výjimkou autorů, kteří prefixaci jako prostředek tvoření vidových dvojic obecně odmítají, se předponě *u-* běžně přisuzuje i gramatická funkce. Příkladem jejího uplatnění jako čistě perfektivizačního prostředku jsou vidové páry *dělat – udělat, vařit – uvařit, šít – ušít, krást – ukrást*.

4.2.12 Prefix *v-/ve-*

Základním významovým rysem, který předpona *v-* dodává odvozovaným slovesům, je směřování dovnitř (*vjet, vběhnout, vmíchat, vložit, vehnat, vsunout, vřít, vplout, vstříknout*). U deverbativ abstraktního významu, na jejichž derivaci se většinou spolupodílí i morfém *se*, má přidaný sémantický odstín charakter proniknutí do nitra

nebo pocitů někoho druhého (*vmyslet se, vžít se, vmluvit (se), vcítit se*). Tento elementární význam směřování dovnitř zřetelně odráží prepoziční původ prefixu *v-*.

Kvůli velmi konkrétnímu směřovému významu se prefixu *v-* většinou nepřisuzuje gramatická funkce. V případě cizího slovesa *vsugerovat* ale podle mého názoru jde o využití subsumpční předpony. (srov. Pontová 2008: s. 71) Už v základovém *sugerovat* je zahrnut význam „sugestivním způsobem vnučovat“ (Akademický slovník cizích slov 2000: s. 719), a prefix *v-* tedy nemůže přidávat žádný nový sémantický rys, nemůže být prostředkem odvozování nové lexikální jednotky. Jedinou jeho funkcí je čistá perfektivizace. Tuto domněnku ještě ověříme v testu synonymity primárního a sekundárního imperfektiva. *Vsugerovávat* v dokladech výskytu z korpusu SYN 2010 nahradíme původním *sugerovat*.

...přitom nám teď média podprahově začínají <*vsugerovávat*>, že bychom se vlastně měli začít rozvádět. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)
= ...přitom nám teď média podprahově začínají sugerovat, že bychom se vlastně měli začít rozvádět.

Ale na druhou stranu je mi upřímně líto mladých komunistů, protože jejich rodiče jim říkají a <*vsugerovávat*>, že buržoazní kapitalisté zkreslují dějiny a oni tedy žijí v nevědomosti. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)
= Ale na druhou stranu je mi upřímně líto mladých komunistů, protože jejich rodiče jim říkají a sugerují, že buržoazní kapitalisté zkreslují dějiny a oni tedy žijí v nevědomosti.

Četnost výskytu druhotného *vsugerovávat* je velmi malá, korpus SYN 2010 nabízí pouze 8 dokladů. Ve všech těchto kontextových užitích (uvádím 2 ilustrativní příklady) je možné beze změny významu místo *vsugerovávat* použít primární *sugerovat*. Tím je splněno Poldaufovo kritérium pro uznání páru *sugerovat* – *vsugerovat* za vidovou dvojici.

4.2.13 Prefix vy-

Předpona vy-, která není sémanticky spjata s žádnou prepozicí, neboť nemá předložkový původ, vyjadřuje celou řadu významových rysů. Jedním z nejtýpějších je směřování ven, pryč (*vyhodit, vynést, vydechnout, vylosovat, vybrat, vylézt*). U verb *vyskočit, vykasat, vyšplhat* je směrový význam specifikován jako pohyb nahoru. Slovesům *vymýt, vytrít, vyplnit* je společná zaměřenost děje na vnitřek nějakého objektu.

Další sémantickou kategorií jsou slovesa vyjadřující dosažení cíle, za kterým je děj vykonáván (*vystudovat, vysoutěžit, vyřezat, vysoudit, vymyslet*). Předpona vy- obohacuje verbální lexémy i o význam důkladného nebo trpělivého provádění děje obvykle spojeného s delším trváním (*vydrhnout, vypracovat (se), vyslechnout, vyptávat se*). Slovesa *vypotřebovat, vyprodat, vytěžit* spojuje význam realizace činnosti až do vyčerpání zásob. Sémanticky blízko stojí i skupina verb, pro která je charakteristické poškození předmětu v důsledku velké míry nebo častého opakování děje (*vyhladit, vydřít, vyšlapat*).

Předpona vy- se rovněž uplatňuje při derivaci distributiv (*vyházet, vynosit, vyvraždit, vysbírat*) nebo sloves vyjadřujících započetí děje (*vyběhnout, vystartovat, vykročit, vyjet*). Verba, při jejichž odvozování se účastní zároveň prefix vy- a spoluformant *se/si*, vyjadřují kladné hodnocení děje, většinou spojené s jeho dostatečnou mírou (*vyležet se, vyspat se, vyblbnout se, vychutnat si*).

Z uvedeného výčtu je patrné, že předpona vy- patří mezi afixy s nejpestřejšími a nejšířšími slovo tvornými možnostmi. To však neznamená, že by se zároveň nemohla uplatňovat v gramatické funkci. Právě naopak je také často využívaným prostředkem při tvoření vidových dvojic. Příklady vidových párů jsou *pěstovat – vypěstovat, řešit – vyřešit, googlovat – vygooglovat*. Zatímco k tvarům *řešit – vyřešit* se žádné sekundární imperfektivum netvoří, nedokonavé *vypěstovávát* není nijak ojedinělé. Aby bylo možné uznat *pěstovat – vypěstovat* za vidovou dvojici, je nutné ověřit synonymitu druhotného *vypěstovávát* a nepředponového *pěstovat*.

V nich si tato levice pozvolna <vypěstovává> - nakolik vědomě, nesnadno říci - teroristicko-anarchistické bojůvky pro příští revoluci... (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= V nich si tato levice pozvolna pěstuje - nakolik vědomě, nesnadno říci - teroristicko-anarchistické bojůvky pro příští revoluci...

Prakticky tak - za pomoci vytváření podmínek podnikem - aktivním působením na své okolí a na sebe sama <vypěstovává> dovednosti jednat, úspěšně prosazovat své i podnikové záměry a rozhodnutí. (Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Prakticky tak - za pomoci vytváření podmínek podnikem - aktivním působením na své okolí a na sebe sama pěstuje dovednosti jednat...

Za vidovou dvojici považují také tvary *googlovat* – *vygooglovat*. Jednou z mnoha výhod, které poskytuje při výzkumu jazykový korpus, je aktuálnost a životnost textového materiálu, který odráží i současné vývojové tendence jazyka. Doklad výskytu slovesa *vygooglovávat* jsem však v databázi ÚČNK nenašla. Protože například v internetových diskuzích i dalších textech, kde se dnes stírá rozdíl mezi mluveností a psaností, se *vygooglovávat* používá, vybírám doklad jeho výskytu mimo databázi ÚČNK.

Na stejném místě se také rozvíjí debata o problematice digitalizace duchovních věd – čili budeme si třeba Diltheyho "vygooglovávat"?

(*Dějiny a současnost* [online]. ©2010, [cit. 2012-08-12]. Dostupné z WWW: <<http://dejiny.nln.cz/archiv/2010/3/citarna-novin-a-casopisu-1>>)

= Na stejném místě se také rozvíjí debata o problematice digitalizace duchovních věd – čili budeme si třeba Diltheyho "googlovat"?

Sloveso *googlovat* znamená „vyhledávat něco ve vyhledávači Google“. Spojením s předponou *vy-* (kterou chápu jako subsumpční) tedy nemůže nabýt nějakého dalšího významového odstínu. Prefix v tomto případě plní gramatickou funkci, sloveso *googlovat* zařazuje do systému gramatické kategorie vidu. Důkazem, že *googlovat* – *vygooglovat* je vidová dvojice, je i významová shoda analogicky dotvořeného *vygooglovávat* s primárním *googlovat*.

4.2.14 Prefix vz-/vze-

Nejtypičtější a nejčastější funkcí předpony vz- je odvozování sloves nesoucích význam směřování nahoru (*vzletět, vzedmout, vzrůst, vzhlednout, vznést (se), vztáhnout*). U několika verb, na jejichž derivaci se podílí spolufornant se, je směřový význam specifikován proti někomu, něčemu (*vzepřít se, vzbouřit se*). Slovesům *vzrušit (se), vmoci se, vzpamatovat se* je společný sémantický rys, který lze popsat pouze obecně jako reakci na nějaký stav nebo situaci. V neposlední řadě se prefixem vz- odvozují ingresiva (*vznítit (se), vzplanout*).

Při tvoření vidových dvojic se předpona vz- uplatňuje zřídka. Příkladem čisté perfektivizace jsou tvary *vkřísit* a *vkličít*, které se od nepředponového *křísit* a *kličít* svým lexikálním významem neliší. U obou párů je splněna i podmínka netvoření sekundárního imperfektiva, takže není důvod nepovažovat *křísit – vkřísit* a *kličít – vkličít* za dvojice tvarů lišící se pouze videm.

4.2.15 Prefix z-/ze-

Spektrum sémantických rysů, které derivovaným slovesům přidává předpona z-, není široké. V případě mnoha sloves význam afixu nemůžeme z významu celého lexému vyčlenit a popsat, přestože verbum jasně vnímáme jako prefigované (*zeptat se, zmeškat, zklamat, zradit*). Jindy ho lze definovat pouze vágně jako dosažení plánovaného cíle (*způsobit, zdolat, zpracovat, zpozorovat*). Charakteristickou funkcí českého prefixu z- je, stejně jako v případě ukrajinského *з-/с-*, odvozování distributiv. (viz výše) Tuto funkci velmi často plní i v případech, kdy se spojuje s dalšími předponami (*zlítat, zcestovat, zbrázdit, zotvírat, zpřeházet, zpřetrhat, zohýbat*). Slovesům *zválet, zpovídat* je společná sémantika intenzivního provádění děje, naopak verbům *zkropit, zbrzdit, zbrousit* přidává prefix význam malé míry.

Pro předponu z- je typická malá sémantická vyhraněnost a právě díky této vlastnosti je ze všech verbálních prefixů tím nejužívanějším při tvoření vidových dvojic. Kromě toho, že tuto funkci plní u mnoha sloves českého původu (*rušit – zrušit, měnit (se) – změnit (se), tropit – ztropit, volit – zvolit, mizet – zmizet, dědit – zdědit, ničit – zničit, mýlit se – zmýlit se*), začleňuje do vidového systému i velké množství sloves cizích (*rentgenovat – zrentgenovat, korigovat – zkorigovat, realizovat – zrealizovat, komplikovat – zkomplikovat, konfiskovat – zkonfiskovat, redigovat –*

zredigovat, aktivovat – zaktivovat). Přitváření nadpárových sekundárních imperfektiv s předponou *z-* je jak v případě českých, tak v případě cizích verb celkem ojedinělé.

Rentgenovat, komplikovat, redigovat jsou nedokonavá slovesa. Prefixací se k nim tvoří perfekтива *zrentgenovat, zkomplikovat, zredigovat*, která se lexikálním významem nikterak neliší. *Korigovat, realizovat, konfiskovat* a *aktivovat* jsou slovesa obouvidová. U obouvidových sloves jde o tvarovou homonymii, protože jedna forma označuje dva gramatické tvary. To ale není pro mluvčí příliš praktické a za účelem dosažení jednoznačnosti svého vyjádření se snaží oba tvary od sebe formálně odlišit. Proto k obouvidovým slovesům cizího původu přitvářejí prefigovaná perfekтива (*zkorigovat, zrealizovat, zkonfiskovat, zaktivovat*), u nichž je dokonavost zřetelně signalizovaná.

4.2.16 Prefix *za-*

Typickou funkcí předpony *za-* je prostorová modifikace ve smyslu směřování *za* něco (*zajet, zalézt, zapojit, založit, zařadit, zaletět*), *do* něčeho (*zanořit, zaseknout, zatnout, zavrtat*), *jindy* dodává slovesům sémantický rys dosažení cíle spojením dvou částí (*zašít, zapnout, zavřít*). Všechny tyto tři základní významy, které odrážejí prepoziční původ předpony, jsou vlastní i ukrajinskému afixu *3a-*. (viz výše)

Stejně tak je v obou jazycích prefix *za-/3a-* často nositelem fázového významu, vyjadřuje počáteční fázi děje (*zaučit se, zatopit, začít, zahájit, zamilovat se*) nebo jeho krátké trvání, popřípadě malou intenzitu (*zasvítit, zastudit, začervenat se, zabolet, zahýbat*). Naopak slovesům *zamořit, zaplnit, zasmrdět, zakouřit* je společná sémantika velké intenzity. Sémantický rys umístění pod něco, pod povrch nebo pokrytí povrchu nesou verba *zasypat, zakopat, zakrýt, zaházet, zatřít, zasněžit*. Také výše vyjmenované měrové významy a umístění pod něco vyjadřuje i ukrajinská předpona. (viz s. výše)

Specifickou skupinou verb odvozených prefixem *za-* jsou verba vyjadřující likvidaci dějem (*zabít, zardousit, zakousnout, zastřelit*). Pokud se na derivaci kromě předpony *za-* podílí také formant *si*, vznikají saturativa, tedy slovesa nesoucí význam uspokojení subjektu (*zalyžovat si, zařadit si, zabruslit si, zachytat si, zakouřit si*).

Kromě toho, že se prefix *za-* hojně uplatňuje při tvoření nových sloves, je také prostředkem tvoření vidových dvojic. Příkladem dvou tvarů jednoho lexikálního významu jsou páry *hynout – zahynout, telefonovat – zatelefonovat, maskovat –*

zamaskovat. K prvním dvěma dvojicím se netvoří sekundární imperfektivum, takže je splněn základní požadavek pro uznání vidových dvojic. Imperfektivum zamaskovávat vytvořit lze, takže musím jeho význam porovnat s primárním maskovat.

...ledový děs mě zcela zchromuje, <zamaskovávám> své otevření úst polknutím tabletky libria a v takto získaných vteřinách eviduji Střelákovu pozvednutí... (Český národní korpus - SYN2000. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= ...ledový děs mě zcela zchromuje, maskuji své otevření úst polknutím tabletky libria...

Ve skutečnosti jen <zamaskovává> chudobu a škrta část lidu, lidu, který vždycky znamená bohatství. (Český národní korpus - SYN2005. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>)

= Ve skutečnosti jen maskuje chudobu a škrta část lidu, lidu, který vždycky znamená bohatství.

Imperfektivum *zamaskovávat*, které je velmi málo frekventované (v celém korpusu SYN jsem dohledala pouze pět dokladů), je svým významem synonymní s primárním *maskovat*. Tím je splněna Poldaufova podmínka pro uznání tvarů *maskovat* – *zamaskovat* za vidovou dvojici.

4.3 Česko-ukrajinské srovnání

Provedená analýza funkcí sedmi ukrajinských (*в-/у-, з-/с-, за-, на-, по-, при-, по-*) a šestnácti českých předpon (*do-, na-, o-, ob-, po-, pro- pře-, při-, roz-, s-, u-, v-, vy-, vz-, z-, za-*) ukázala, že všechny tyto prefixy se uplatňují jak při odvozování sloves nejrůznějších sémantických kategorií, tak při tvoření vidových dvojic. V počtu verbálních předpon, které mají kromě slovotvorné i gramatickou funkci, je mezi češtinou a ukrajinštinou výrazný rozdíl 16:7. O. D. Ponomariv dokonce uvádí pouze šest ukrajinských prefixů: *в-/у-, з-/с-, за-, на-, по-, при-*. Mezi ty, které se mohou

účastnit čisté perfektivizace, nezahrnuje *npu-*. (viz Ponomariv 2001: s. 172) Já jsem po provedené analýze funkcí tohoto afixu dospěla ke stejnému závěru jako I. R. Vychovanec' (viz Vychovanec', Horodens'ka 2004: s. 228), předponu *npu-* považuji za prostředek tvoření dokonavých členů vidového páru. Ostatní ukrajinské slovesné předpony, *vu-*, *vid-/od-*, *do-/di-*, *nad-*, *o-/ob-*, *nepe-*, *neped-*, *nid-*, *poz-*, vždy mění význam slovesa, a plní tak jediné slovotvornou funkci.

V češtině se může jako prostředek čisté perfektivizace uplatnit šestnáct výše uvedených předpon. V tomto závěru se celkem zásadně rozcháším s názorem autorů *Příruční mluvnice češtiny*. Ti mezi prefixy mající vidotvornou funkci řadí pouze *na-*, *o-*, *po-*, *s-*, *u-*, *vy-*, *z-*, *za-*. (viz PMČ 1996: s. 213-214) S *Mluvnici češtiny (2)* se neshodují jen v jednom bodě, navíc oproti ní uvádím mezi předponami s gramatickou funkcí *v-*. (viz MČ (2) 1986: s. 182) Za důkaz uplatnění předpony *v-* při tvoření vidových dvojic považuji pár *sugerovat – vsugerovat*. Pouze lexikálními prefixy, pro něž je perfektivizace průvodním jevem při tvoření nového lexému, jsou v češtině *nad-*, *od-*, *pod-* a *před-*. Jejich směrové zaměření je velmi konkrétní, a proto není možné, aby lexikální význam motivujícího slova nějakým způsobem nemodifikovaly.

V počtu předpon, kterými se odvozují slovesa z různých tříd způsobu slovesného děje a zároveň tvoří vidové páry, se čeština a ukrajinština liší. V možnostech uplatnění konkrétních prefixů však vykazují oba srovnávané jazyky nápadné shody. Ve funkčních možnostech předpon *při-* a *npu-* je shoda téměř stoprocentní. Oba afixy mohou vyjadřovat směřování k něčemu nebo malou míru, ale stejně tak se uplatňují i ve speciálních funkcích. V obou jazycích se prefixy *při-/npu-* odvozují komitativa (*přikusovat*, *npucвистувати*) nebo slovesa s dost specifickým významem dodatečné realizace děje (*připsat*, *прималювати*).

Předpony *s-* a *z-/c-* jsou předložkového původu a význam této prepozice zachovávají. Obě vyjadřují pohyb s povrchu pryč, dohromady nebo shora dolů. Zajímavé je, že ukrajinský prefix se zároveň může použít i při odvozování sloves s naprosto opačným směrovým významem, tedy zdola nahoru (*ziŭti*). V češtině tento úkol plní *vz-*. Shodné využití má v obou jazycích při derivaci distributiv (*skoupit*, *скупити*, *zlítati*). Zatímco v ukrajinštině jsou *z-/c-* fonetické varianty jednoho předponového morfému, v češtině je *z-* samostatný prefix, kterým se také odvozují distributiva (*zcestovat*). V ukrajinštině tuto roli plní navíc *na-* (*напросити*) a v obou jazycích shodně i prefixy *po-/no-* (*povraždit*, *постріляти*). Ve využití předpon *po-/no-*

je ale zároveň i zásadní rozdíl, týká se odvozování ingresiv. Zatímco pro ukrajinskou předponu *no-* je počátek děje typickým aspektuálním významem (*нопливти*), v češtině tento sémantický rys nenese.

Velká shoda je v používání prefixů *za-/za-*, které opět ve značné míře zachovávají význam prepozice. V obou jazycích může *za-/za-* vyjadřovat směřování za něco nebo do něčeho, dosažení cíle spojením dvou částí (*zapnout, зашунти*), krátké trvání, malou i velkou intenzitu, pokrytí povrchu nebo umístění pod povrch. Shodně se předpony *za-/za-* využívá dokonce i při odvozování celkem specifické skupiny sloves vyjadřujících úplné zaplnění prostoru (*zasmrdět, закупути*) nebo ingresiv, často spolu s formantem *se, ся* (*zamilovat se, задуматися*).

Rozdíl je mezi češtinou a ukrajinštinou při derivaci saturativ. V západoslovanském jazyce se v této funkci uplatňuje zároveň předpona *pro-* a spolufornant *se* nebo prefixy *za-, po-* a *si* (*proletět se, zalyžovat si, pospat si*). V ukrajinštině se saturativa odvozují především za účasti předpony *na-* a formantu *ся*. Obecně dodávají *na- + ся* význam velké míry, u některých sloves se ale přidává sémantický příznak uspokojení subjektu charakteristický právě pro saturativa (*натанцюватися*). V dalších možnostech využití předpon *na-/na-* se oba slovanské jazyky opět dost shodují. V obou je prostředkem odvozování sloves vyjadřujících směrové zaměření, u některých z nich je směr specifikován ve smyslu na povrch (*nalepit, намазати*). Další skupinou jsou verba, která ve své sémantice nesou představu výsledku děje (*nakrájet, нарізати*). Zajímavé je totožné využití prefixů *na-/na-* při derivaci kumulativ (*nakapat, наканати*), spolu s formanty *se/ся* pak také při odvozování extenziv (*напрацювати se, нажалитися*).

Základním aspektuálním významem předpon *pro-/pro-* je jak v češtině, tak v ukrajinštině pronikání skrz. Shodně se prefixy *pro-/pro-* účastní i při odvozování perdurativ (*probřečet, проснати*) a sémanticky specifické skupiny sloves, která ve svém významu zahrnují negativní důsledek prováděné činnosti (*propít, прокупути*). Rozdíl je ale v derivaci saturativ a terminativ. V této roli se předpona *pro-* uplatňuje pouze v češtině, v případě saturativ spolu s formantem *se*, v ukrajinštině stejnou funkci nemá (*proběhnout se, пропрацювати*).

Ve výběru prostředků čisté perfektivizace ukazují srovnávané jazyky nápadnou paralelu. I když je v češtině pro tvoření vidových dvojic k dispozici šestnáct prefixů a v ukrajinštině pouze sedm, nejfrekventovanější jsou v obou jazycích stejné předpony, *z-* a *z-/c-*, v ukrajinštině je velmi frekventované také *no-*, v češtině se využívá méně

než *z-*. Ostatní prefixy se ve vidotvorné funkci uplatňují omezeně, některé dokonce výjimečně, například česká předpona *v-*.

Jak už jsem uvedla, problematika uznání prefixace jako vidotvorného postupu je spornou otázkou, na kterou nedávají všichni jazykovědci shodnou odpověď. Předpony mají ve slově autonomnější postavení než přípony a také na rozdíl od nich většinou význam základového slovesa modifikují. Na první pohled by se mohlo zdát, že je tento jev způsoben předložkovým původem předpon, ve skutečnosti tomu tak ale není. Z prepozic nevznikly všechny verbální prefixy, české *pře-*, *roz-*, *vy-*, *vz-* a ukrajinské *eu-*, *nepe-*, *poz-* jsou svým původem nesamostatné morfémy. Kdyby platilo, že více modifikují význam lexému předpony, u kterých je jasně patrný předložkový původ, musely by naopak původně nesamostatné morfémy nést menší sémantický příznak. Díky menší sémantické vyhraněnosti by se pak měly častěji uplatňovat v gramatické funkci. V jazykové praxi tomu tak ale není. České předpony *pře-*, *roz-*, *vy-*, *vz-* se při tvoření vidových dvojic využívají jen výjimečně. Mylnost předpokladu, že méně časté uplatňování předpon než přípon v gramatické funkci je dáno předložkovým původem prefixů, ještě jasněji ukazuje ukrajinské srovnání. Z prefixů *eu-*, *nepe-*, *poz-*, které nevznikly z prepozic, se při tvoření vidových párů neuplatňuje ani jeden.

Čistě vidové předpony nejsou v češtině ani v ukrajinštině příliš častým jevem, perfektivizace se však účastní také subsumpční prefixy. Pro ně je charakteristické, že vyjadřují to, co už je obsaženo ve významu základového slovesa, nemohou ho tedy nikterak modifikovat. Jejich úkolem je odlišit dokonavý tvar od nedokonavého. Využívání subsumpčních předpon je produktivním jevem, uplatňují se při tvoření vidových párů jak u sloves domácích (například české *rozpůlit*, ukrajinské *проверміму*), tak u sloves cizího původu (*vygooglovat*, *закамуфлювати*). I přesto však za základní a také častěji využívaný vidotvorný postup považují imperfektivizaci.

Pro některé lingvisty je imperfektivizace jedinou možností, jak tvořit vidové dvojice. Patří mezi ně například J. S. Maslov, A. V. Isačenko, Zdena Skoumalová nebo Miroslav Komárek. Ti všichni perfektivizaci ve stejné funkci spíše odmítají. Miroslav Komárek jde v preferování imperfektivizace ještě dál. Podle tohoto lingvisty se od základového nedokonavého slovesa odvozuje prefixem perfektivum náležející do jisté sémantické kategorie a nedokonavý protějšek k tomuto deverbativu vzniká zpětnou

deprefixací. Jako příklad uvádí páry *roztrhat* → *trhat*, *vytrhat* → *trhat*, *natrhat* → *trhat*, *otrhat* → *trhat*. (viz Komárek 1984: s. 263)

V uvedených příkladech (a dalších, kdy se od jednoho slovního základu různými prefixy tvoří několik sloves) se Komárkova interpretace jeví jako velmi zajímavá. Za důkaz, že perfektivizace nemá nikdy vidotvornou funkci, ji však nepovažuji. Zejména u sloves, která mají úzký význam a tvoří se k nim pouze jedno perfektivum, se mi zařazení druhého kroku při tvoření vidové dvojice, deprefixace, jeví jako nadbytečné a takové pojetí jako zbytečně komplikované. Například pár *mizet* – *zmizet* chápu jako vidovou dvojici, jejíž dokonavý člen vzniká prefixací. Nevidím žádný důvod, proč by proces zařazení do kategorie aspektu měl probíhat ve dvou krocích, ve kterých se nejdříve od imperfektiva odvozuje prefixací dokonavé sloveso a to se pak následně deprefiguje.

Jedním z významných důkazů, že předpony mají vidotvornou funkci, je v češtině i v ukrajinštině perfektivizace sloves cizího původu. Příklady vidových dvojic jsou české *aktivovat* – *zaktivovat*, *komplikovat* – *zkomplikovat*, *googlovat* – *vygooglovat*, *rentgenovat* – *zrentgenovat*, *sugerovat* – *vsugerovat*, ukrajinské *нормувати* – *унормувати*, *шифрувати* – *зашифрувати*, *резервувати* – *за резервувати*, *реєструвати* – *zareєструвати*. *Komplikovat* – *zkomplikovat*, *googlovat* – *vygooglovat*, *rentgenovat* – *zrentgenovat*, *шифрувати* – *зашифрувати*, *реєструвати* – *zareєструвати* jsou obyčejné dvojice imperfektiva a perfektiva. Ostatní uvedené české i ukrajinské páry jsou příkladem specifického gramatického jevu. Základové *aktivovat*, *sugerovat*, *нормувати* a *резервувати* jsou totiž slovesa obouvidová, zahrnují dva homonymní tvary (nedokonavý i dokonavý). Existence takových formálně neodlišených vidových dvojic není ale pro mluvčí příliš „praktická“. Uvedené příklady ukazují zřetelnou tendenci nahrazovat u obouvidových sloves cizího původu jeden z homonymních tvarů tvarem formálně signalizovaným. Využitím předpony se jak v češtině, tak v ukrajinštině vytvářejí jednoznačná perfektiva (*zaktivovat*, *vsugerovat*, *унормувати*, *за резервувати*). Úkolem prefixu zde není odvozování nové lexikální jednotky, ale zařazení přejatého slovesa do slovanské kategorie slovesného vidu. Stejná úloha prefixace v obou srovnávaných jazycích je důkazem, že jde o významný systémový jev.

ZÁVĚR

Hranice mezi slovesným videm a způsoby slovesného děje není v češtině ani v ukrajinštině ostrá. Používání stejných formálních postupů i prostředků při odvozování sloves různých tříd aktionsartu i při tvoření vidových dvojic přináší mnoho nejasností. Zásadní je zejména otázka, zda existují předpony, které nikterak nemodifikují lexikální význam slovesa a zda je perfektivizace vidotvorným postupem. Hledání odpovědi na tuto otázku jazykovědce zabývající se morfologií slovesa rozdělilo na dva tábory. Snaha jednoznačněji oddělit kategorii slovesného vidu od aktionsartu dovedla některé lingvisty až k radikálnímu stanovisku, prefixaci jako vidotvorný postup odmítli. Já takové řešení považuji za zjednodušující a nesprávné. Provedením analýzy funkcí sedmi ukrajinských a šestnácti českých slovesných předpon jsem se přesvědčila o tom, že prefixací se mohou tvořit dokonavé členy vidových dvojic.

Právě komparace různých slovanských jazyků přináší do aspektologické problematiky zajímavá zjištění. I když jsem srovnávala západoslovanský jazyk s východoslovanských, v konkurenci tvarotvorné a slovotvorné funkce verbálních prefixů jsem u obou z nich zaznamenala nápadné shody. Zajímavé je využívání totožných slovotvorných prostředků při odvozování sloves různých tříd způsobu slovesného děje, a to i v případě sémanticky velmi specifických verb. Jinou významnou shodou je analogické začleňování sloves cizího původu, ke kategorii aspektu původně indiferentních, do slovanské kategorie slovesného vidu. Jak v češtině, tak v ukrajinštině se od nedokonavých přejatých sloves tvoří prefixací čistá perfektiiva (*rentgenovat – zrentgenovat, pezepыbamy – запеpeпыbamy*). Perfektivizaci lze chápat jako jistý stupeň zdomácnění cizích verb. Paralelní existence tohoto jevu v obou jazycích vypovídá o tom, že jde o fenomén systémový, a je jedním z důležitých argumentů, proč přiznávat prefixům vidotvornou funkci.

Problematika vztahu mezi slovesným videm a způsobem slovesného děje je velmi široká, nejvíce se tyto dvě kategorie prolínají zejména při verbální prefixaci. Ve své diplomové práci jsem se pokusila popsat a porovnat základní funkce všech ukrajinských a českých předpon, které se, kromě odvozování nových sloves různých sémantických tříd, účastní také tvoření čistých vidových dvojic. Shoda mezi západoslovanským a východoslovanským jazykem ve využití totožných formálních

prostředků ve stejné funkci je v některých případech až překvapivá. Velmi zajímavé by bylo srovnání těchto česko-ukrajinských analogií i s dalšími slovanskými jazyky.

Při zjišťování funkcí verbálních prefixů jsem velmi ocenila možnost využívat v případě češtiny databázi Českého národního korpusu a litovala, že ukrajinský jazykový korpus k dispozici není. Obrovské množství dokladů a příležitostí s nimi dále pracovat, třídit je podle nejrůznějších kritérií, počítat frekvence a především zkoumat kontexty, ve kterých se daný jev projevuje, přináší v posledních letech jazykovědnému bádání mnoho nových příležitostí. Právě pro zkoumání konkurence gramatické a slovotvorné funkce u verbálních prefixů je možnost využití korpusového materiálu velkým přínosem.

Sémantika slovesných předpon je problematika velmi obsáhlá. Při komparaci dvou jazyků jsem se pokusila popsat základní slovotvorné funkce českých a ukrajinských prefixů, které se zároveň využívají při čisté perfektivizaci, a stanovit mezi oběma jazyky hlavní shody a rozdíly. K tomuto úkolu jsem jazykový korpus využívala především pouze jako zdroj dokladů užití jednotlivých sloves, který jsem v případě ukrajinštiny nahradila jinými zdroji. Při provedení vyčerpávající sémantické analýzy afixů by bylo důležité a nezbytné přihlížet například k frekvenci užití v konkrétních funkcích i k dalším okolnostem, pak by toto východisko vhodné nebylo. Nebylo by možné na jedné straně pracovat s obrovským množstvím korpusových dat se všemi jejich výhodami a na straně druhé se zlomkem informací získaných vlastní excerpcí omezeného množství textů. O podrobnou sémantickou analýzu českých i ukrajinských předpon jsem však nemohla usilovat, neboť takový úkol neodpovídá rozsahu diplomové práce.

Slovanské sloveso není fascinujícím slovním druhem jenom díky kategorii slovesného vidu. Při srovnání češtiny a ukrajinštiny se jasně ukázalo, že i mimovidové verbální významy podstatně dotvářejí jeho celistvý obraz. Na terminologické úrovni je proto vhodným řešením provázanosti lexikální sémantiky a morfologie sloves pojem aspektuálnost, který v sobě zahrnuje jak slovesný vid, tak i způsoby slovesného děje.

Seznam literatury

BEZPOJASKO, O. K. – HORODENS'KA, K. H. – RUSANIVS'KYJ, V. M. *Hramatyka ukrajins'koji movy*. Kyjiv: Lybid', 1993. ISBN 5-325-00173-6.

ČERNÝ, Jiří. O vzniku a vývoji gramatických kategorií. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1970, roč. 31, č. 3, s. 207–222. ISSN 0037-7031.

DANEŠ, František. Pokus o strukturní analýzu slovesných významů. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1971, roč. 32, č. 3, s. 193–207. ISSN 0037-7031.

DANEŠ, František. *Věta a text*. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické, sv. 21.

DOKULIL, Miloš et al. *Mluvnice češtiny (1): Fonetika, Fonologie, Morfonologie a morfemika, Tvoření slov*. Praha: Academia, 1986.

DOKULIL, Miloš. *Tvoření slov v češtině I*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962.

DOSTÁL, Antonín. *Studie o vidovém systému v staroslověnině*. Praha: SPN, 1954.

GALTON, Herbert. Slovesný vid a čas. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1969, roč. 30, č. 1, s. 1–10. ISSN 0037-7031.

HAVRÁNEK, Bohuslav ed. et al. *Slovník spisovného jazyka českého*. 2. vyd. Praha: Academia, 1989. 8 sv.

HRYŠČENKO, A. P. et al. *Sučasna ukrajins'ka literaturna mova*. Kyjiv: Vyšča škola, 1993.

ISAČENKO, A. V. Slovesný vid, slovesná akce a obecný charakter slovesného děje. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1960, roč. 21, č. 1, s. 9–16. ISSN 0037-7031.

KARLÍK, Petr ed. et al. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. opr. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996.

KOMÁREK, Miroslav. Ke vztahu mezi videm a tzv. způsoby slovesného děje. In: *Čeština – univerzália a specifika 4.: sborník konference v Brně 15.–17. 11. 2001*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 135–139. ISBN 80-7106-611-7.

KOMÁREK, Miroslav. Prefixace a slovesný vid. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1984, roč. 45, č. 4, s. 257–267. ISSN 0037-7031.

KOMÁREK, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc: Periplum, 2006. ISBN 80-86624-27-7.

KOPEČNÝ, František. K pojmu ‚neaktuálnost‘ ve vidové soustavě českého slovesa. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1965, roč. 26, č. 1, s. 23–26. ISSN 0037-7031.

KOPEČNÝ, František. Nový výměr nedokonavosti českých sloves? In: *Naše řeč* 1977, roč. 60, č. 4, s. 185–189. ISSN 0027-8203.

KOPEČNÝ, František. O raně vidovém stadiu slovanského slovesa. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1984, roč. 45, č. 4, s. 268–272. ISSN 0037-7031.

KOPEČNÝ, František. *Slovesný vid v češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1962. Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd. roč. 72, sešit 2.

KOPEČNÝ, František. *Základy české skladby*. 2. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962.

KRAUS, Jiří et al. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0607-9.

KROUPOVÁ, Libuše et al. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 4. vyd. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1347-4.

KURIMSKÝ, Andrej – SAVICKÝ, Nikolaj – ŠIŠKOVÁ, Růžena. *Ukrajinsko-český slovník*. Praha: Academia, 1994–1996. 2 sv. ISBN 80-200-0174-3.

LEŠKA, Oldřich – SAVICKÝ, Nikolaj – ŠIŠKOVÁ, Růžena. *Mluvnice současné ukrajinštiny*. Praha: Euroslavica, 2001.

NEKULA, Marek ed. et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-484-X.

NĚMEC, Igor. *Geneze slovanského systému vidového*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1958.

NĚMEC, Igor. Iterativnost a vid. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1958, roč. 19, č. 3, s. 189–200. ISSN 0037-7031.

NĚMEC, Igor. K vyjadřování opakovanosti slovesného děje v češtině. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1964, roč. 25, č. 3, s. 157–160. ISSN 0037-7031.

NĚMEC, Igor. Kategorie determinovanosti a indeterminovanosti jako základ slovanské kategorie vidu. In: *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*. 1956, roč. 25, s. 496–534. ISSN 0037-6736.

PANEVOVÁ, Jarmila – BENEŠOVÁ, Eva – SGALL, Petr. *Čas a modalita v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1971.

PANEVOVÁ, Jarmila. Slovesný vid v explicitním popisu jazyka. In *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1972, roč. 33, č. 2–3, s. 294–303. ISSN 0037-7031.

PETR, Jan et al. *Mluvnice češtiny (2): Tvarosloví*. Praha: Academia, 1986.

POLDAUF, Ivan. Ještě k prostě vidovým předponám. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1956, roč. 17, č. 3, s. 169–174. ISSN 0037-7031.

POLDAUF, Ivan. Atemporálnost jako gramatická kategorie českého slovesa? In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1949, 11, č. 3, s. 121–132. ISSN 0037-7031.

POLDAUF, Ivan. Mechanismus slovesných vidů v nové češtině. In: *Český časopis filologický: společný orgán Jednoty českých filologů a Klubu moderních filologů*. 1943, roč. 1, s. 1–9.

POLDAUF, Ivan. Neaktuálnost jako gramatická kategorie českého slovesa? In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1966, roč. 27, č. 1, s. 23–28. ISSN 0037-7031.

POLDAUF, Ivan. Podíl mluvnice a slovníku na problematice slovesného vidu. In: BĚLIČ, Jaromír ed. *Studie a práce lingvistické I. [sborník] k 60. narozeninám akademika Bohuslava Havránka*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1954, s. 200–223.

POLDAUF, Ivan. Souhrnný pohled na vid v nové češtině. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1964, roč. 25, č.1, s. 46–56. ISSN 0037-7031.

POLDAUF, Ivan. Spojování s předponami při tvoření dokonavých sloves v češtině. In: *Slovo a slovesnost: časopis pro otázky teorie a kultury jazyka*. 1954, roč. 15, č. 1, s. 49–65. ISSN 0037-7031.

PONOMARIV, Oleksandr ed. *Sučasna ukrajins'ka mova*. 2. pererob. vyd. Kyjiv: Lybid', 2001. ISBN 966-06-0173-5.

PONTOVA, Lenka. *Vid a způsob slovesného děje*. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury.

RUSANIVS'KYJ, V. M. *Slovotvir sučasnoji ukrajins'koji movy*. Kyjiv: 1979.

RUSANIVS'KYJ, V. M. *Struktura ukrajins'koho dijeslova*. Kyjiv: Naukova dumka, 1971.

SKOUMALOVÁ, Zdena. O komplexní analýzu verbální prefixace. In: *Kapitoly ze srovnávací mluvnice ruské a české III*. Praha: Academia, 1968, s. 153–231.

Slovnyk ukrajins'koji movy. Kyjiv: Naukova dumka, 1970–1980. 11 sv.

SOKOLOVA, S. O. *Prefiksál'nyj slovotvir dijesliv u sučasnij ukrajins'kij movi*. Kyjiv: Naukova dumka, 2003. ISBN 966-00-0135-5.

SVOZILOVÁ, Naďa – JIRSOVÁ, Anna – PROUZOVÁ, Hana. *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0618-4.

ŠÍŠKOVÁ, Růžena – SAVICKÝ, Nikolaj. Ukrajinsko-český, česko-ukrajinský slovník. Voznice: Leda ve spolupráci se Slovanským ústavem AV ČR, 2008. ISBN 978-80-7335-113-7.

ŠLOSAR, Dušan. *Slovotvorný vývoj českého slovesa*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1981.

ŠMILAUER, Vladimír. *Novočeské tvoření slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971.

ŠMILAUER, Vladimír. Slovesný vid a způsob slovesného děje. In: *Hovory o českém jazyce*. Praha: Prometheus, 1940, s. 65–79.

ŠTÍCHA, František. Sekundární imperfektiva v současné češtině: systémovost, úzus, gramatičnost. In: *Život s morfémy. Sborník studií na počest Zdenky Rusínové*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004. ISBN 80-210-3373-8.

UHER, František. *Slovesné předpony*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1987.

VYCHOVANEČ', I. R. *Častyny movy v semantyko-hramatyčnomu aspekti*. Kyjiv: Naukova dumka, 1988.

VYCHOVANEČ', I. R. – HORODENS'KA, K. H. *Teoretyčna morfolohija ukrajins'koji movy*. Kyjiv: Puls'ary, 2004. ISBN 966-7671-60-7.

ZAHNITKO, Anatolij Panasovyč. *Teoretyčna hramatyka sučasnoji ukrajins'koji movy. Morfolohija. Syntaksys*. Donec'k: BAO, 2011. ISBN 978-966-481-549-6.

Český národní korpus – SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z www: <<http://ucnk.ff.cuni.cz>>